

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Jan Krčál

**Opevnění města Milét a jeho vývoj od doby bronzové až po
pozdní antiku.**

The Fortification of the polis Miletus and its development from the Bronze
Age into the late Antiquity.

V Hostivici dne 15.8. 2019

Vedoucí práce: Dr. Marek Verčík

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. srpna 2019

Jan Krčál

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu mé práce panu Dr. Marku Verčíkovi za cenné rady, vstřícnost, ochotu a trpělivost, které mi pomohly při jejím vypracování a dále Elišce Sukové za kontrolu a pomoc při úpravě textu.

Klíčová slova (česky)

Opevnění, architektura, Iónie, Milét, Doba bronzová, Archaické období, Klasické období, Doba římská, Pozdní antika

Klíčová slova (anglicky):

Fortification, architecture, Ionia, Miletus, Bronze age, Archaic period, Classical period, Roman period, Late antiquity

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce má za cíl představit jednotlivé fáze opevnění v historii Milétu, a to chronologicky od pozdní doby bronzové až po pozdní antiku. pro každé období bude stručně uveden historický kontext a vývoj topografie města, a následně na základě archeologických zdrojů provedena analýza opevnění daného období a popis příkladů. Ve finální části bude opevnění Milétu pro každé popisované období zařazeno do historického kontextu Iónie a porovnáno s vybranými poleis regionu.

Abstract (in English):

The aim of this bachelor thesis is to introduce the individual phases of the fortification in the history of Miletus, chronologically from the Late Bronze Age to the Late Antiquity. For each period, the historical context and the development of the topography of the city will be briefly presented, followed by an analysis of the fortification of the period and a description of some examples based on archaeological sources. In the final part each described period of the fortifications of Miletus will be classified into the historical context of Ionia and compared with the selected poleis of the region.

OBSAH

1	PŘEDMLUVA.....	7
2	ÚVOD.....	8
3	PŘÍRODNÍ PODMÍNKY A TOPOGRAFIE LOKALITY	10
4	FORTIFIKACE	12
4.1	DOBA BRONZOVÁ	12
4.1.1	<i>Historický kontext a topografie .....</i>	<i>12</i>
4.1.2	<i>Nálezy a jejich interpretace .....</i>	<i>14</i>
4.2	GEOMETRICKÉ A ARCHAICKÉ OBDOBÍ	19
4.2.1	<i>Historický kontext a topografie .....</i>	<i>19</i>
4.2.2	<i>Nálezy a jejich interpretace .....</i>	<i>21</i>
4.3	KLASICKÉ OBDOBÍ A HELÉNISMUS	26
4.3.1	<i>Historický kontext a topografie .....</i>	<i>26</i>
4.3.2	<i>Nálezy a jejich interpretace .....</i>	<i>28</i>
4.4	DOBA ŘÍMSKÁ A BYZANTSKÉ OBDOBÍ	33
4.4.1	<i>Historický kontext a topografie .....</i>	<i>33</i>
4.4.2	<i>Nálezy a jejich interpretace .....</i>	<i>34</i>
5	ZASAZENÍ OPEVNĚNÍ DO KONTEXTU IONIE	38
5.1	DOBA BRONZOVÁ.....	38
5.2	GEOMETRICKÉ A ARCHAICKÉ OBDOBÍ.....	40
5.3	POST-ARCHAICKÉ OBDOBÍ.....	41
6	ZÁVĚR.....	43
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	45
8	SEZNAM OBRAZOVÉ PŘÍLOHY.....	51
9	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	52

1. Předmluva

K výběru tématu práce autora vedl jeho zájem o fortifikace a jejich architekturu. Zpracovávaná lokalita byla následně vybrána z důvodu zastoupení fortifikací napříč obdobími, a to už od pozdní doby bronzové, která autora zaujala nejvíce, a rád by se tedy tomuto období věnoval i do budoucna. Podle autora jsou fortifikace důležitou součástí života obyvatel, a to jak z praktického, tak společenského hlediska. Poskytují totiž pocit bezpečí, jistoty a zároveň jsou městské hradby i symbolem síly, postavení města a jeho obyvatel.

Literatura, z které autor čerpá byla zvolena na základě její dostupnosti, protože ne všechny texty, které by autor rád využil se mu podařilo získat. Z toho důvodu jsou některé pasáže práce méně podrobné a u určitých úseků opevnění nedokázal autor sehnat dostatek podložených informací pro jejich podrobné zpracování. Autor práce se tedy zaměřuje na příklady opevnění, ke kterým získal největší množství dat.

2. Úvod

Iónské město Milét bylo během své existence svědkem celé řady převratů, střídání kulturních vlivů a soupeření o moc v oblasti, během kterých nebylo často ušetřeno ani destrukce. Té se dá předejít zbudováním fortifikací, které tedy mohou mnohé vypovědět o době, ve které stály, společnosti, která je zbudovala, a zejména je na základě zkoumání jejich architektury a jednotlivých prvků možné vytvářet hypotézy o vedení války co se obléhání týče. Následně je možné tato data srovnávat s písemnými prameny a získat tak představu o společenské situaci v daném období.

Sledování vývoje opevnění ve vztahu k městu samotnému nám může mnohé říct o jeho rozvoji a topografii. Na opevnění totiž nelze pohlížet pouze jako na architektonickou strukturu, sloužící k obraně města, ale také jako na kulturní jednotku, mající i společenský význam pro místní obyvatelstvo. V Milétu je příkladem Svatá brána, kterou procházela posvátná stezka do Apollonovy svatyně v Didymě.

Jaký materiál se v tom kterém období používal? Jak bylo přistoupeno k jednotlivým prvkům opevnění? Jaká byla šíře stěn? To všechno jsou otázky, na které je potřeba při výzkumu opevnění, hledat odpovědi.

První evropští cestovatelé navštívili Milét už v 17. stol. V roce 1764 Richard Chandler vytvořil několik rytin krajiny, zachycující ruiny města. Teprve koncem 19. stol. začaly probíhat první skutečně systematické, archeologické výzkumy, a to pod vedením Theodora Wieganda (Wiegand 1901-2). Tyto výzkumy byly sponzorovány německou archeologickou institucí. V této době byla nalezena monumentální brána, označována jako Tržní brána (Market gate), která byla následně převezena do Německa. Dnes je k vidění v Pergamském muzeu v Berlíně (Matthews 2014, 300). Němečtí archeologové vedou výzkumy na lokalitě za asistence tureckých kolegů dodnes. Významně k pochopení topografie a zejména fortifikací města přispěl A. von Gerkan (Gerkan 1935), který položil určité hypotézy o umístění města v jednotlivých obdobích a vytvořil rekonstrukce sítě opevnění. V průběhu druhé světové války byly výzkumy pozastaveny a znovu obnoveny až v 50. letech 20. stol. Důležitý objev ohledně opevnění byl učiněn v 50. letech A. Mallwitzem, který identifikoval v oblasti chrámu Athény pozůstatky opevnění z LBA (Mallwitz 1959/60). V 60. letech byli aktivní zejména Schiering, (Schiering 1968) a Kleiner (Kleiner 1966). Výrazných pokroků ohledně výzkumu fortifikací bylo dosaženo v 90. letech kdy zde kopali J. Cobet (Cobet 1997) a také I. Blum (Blum 1999), která pomohla ustanovit

parametry archaického města a jeho vztah k opevnění, přínosem jsou také výzkumy W.D. Niemeiera (Niemeier 1997, 1998, 1999), který zde vede výzkumy dodnes. Mezi badatele, kteří se aktuálně věnují výzkumům v Milétu patří vedle Niemeiera například i P. Niewohner (Niewohner 2013, 2015). Výzkumy jsou v dnešní době zaštitěny německou Ruhr univerzitou v Bochumu.

3. Přírodní podmínky a topografie lokality

Antický Milét se nachází v západní Anatolii, tedy dnešním Turecké republice, a to v provincii Aydin v blízkosti obce Balat. V té je situované i muzeum věnované nálezům z lokality historického Milétu, který se dnes nachází několik kilometrů od moře, přestože se kdysi jednalo o poloostrov. Tato situace byla způsobena působením blízké řeky Meander, která po staletí zanášela záliv sedimenty (obr. 1) a v průběhu času tak posouvala pobřeží směrem k západu. Z tohoto důvodu je v současnosti Milét obklopen rovinatou krajinou, v dnešní době využívanou zejména pro zemědělské účely, z které původní poloostrov výrazně vystupuje v podobě vyvýšeniny, která je od okolní aluviové půdy dobře rozeznatelná díky jinak zabarveným horninám, z kterých je tvořena. Tento jev je velice dobře viditelný na satelitních snímcích lokality (obr. 2).

Řeka Meander byla celkově pro stratigrafii oblasti velice důležitá a znatelně měnila vzhled celého zálivu. Pro pochopení vývoje osídlení Milétu je tedy potřeba přihlédnout i k vývoji přírodních podmínek, jelikož v nejranějších fázích lidské aktivity na lokalitě se ještě nejednalo o poloostrov, nýbrž o menší ostrůvky (obr. 3), oddělené od zbytku pevniny pruhem moře (Brückner 2016, 8-12). Teprve v době archaické byly tyto ostrovy definitivně propojeny s pevninou a vznikl tak poloostrov.

Výrazné jsou zejména tři pahorky, které spadaly v průběhu historie do zástavby města. Jsou jimi Kalabaktepe, na kterém je možné sledovat stopy archaického osídlení, dále Kaletepe, (Divadelní vrh) situovaný zhruba uprostřed poloostrova. Nejseverněji položený je pahorek Humeitepe. Nápadné jsou i dva největší přístavy, kterými Milét disponoval, a to Lví přístav, nacházející se mezi Kaletepe a Humeitepe a Divadelní přístav, který se nacházel jihozápadně od Kaletepe. Dalšími přístavy byly i menší přístav v severovýchodní části Humeitepe a Východní přístav, které ale nejsou na satelitních snímcích lokality příliš znatelné. V době archaické, kdy bylo osídlení situované s centrem na Kalabaktepe, byl nejspíše i jeden menší přístav u úpatí kopce (Brückner 2016, 93).

Dnes je možné na lokalitě spatřit zejména pozůstatky římské fáze divadla (obr. 4), zbudované na úbočí Kaletepe, na jehož vrcholu se tyčí pozdější byzantská citadela (obr. 5). Z kdysi významného Lvího přístavu zůstala dnes už jen mokřinatá oblast (Matthews 2014, 300). Od pohledu z divadla dále na východ se nacházejí stále znatelné pozůstatky důležitého Apollónova chrámu známého jako Delphinion u kterého začínala posvátná pouť do svatyně v Didymě

(Matthews: 2014, 300). Mezi dalšími výraznými architektonickými památkami jsou monumentální lázně císařovny Faustiny, postavené během období římského císařství (obr. 6). Celkem je toho v ruinách města k vidění dost, ale bez průvodce je složité se orientovat, a to z důvodu komplikované stratigrafie lokality.

4. Fortifikace

4.1. Doba Bronzová

4.1.1. Historický kontext a topografie

Původně byly v Milétu předpokládány tři stavební fáze z LBA, označovány jako první, druhá a třetí stavební fáze. Díky nejnovějším výzkumům byla ale prokázána existence tří starších fází. Nejstarší je z pozdního eneolitu, druhá z EBA a třetí z MBA (Greaves 2002, 39). Tato období jsou označena jako I, II a III, a to na základě systému sestaveném W.-D. Niemeierem.

První stavební fáze se tedy začala označovat jako Milét IV, druhá Milét V a třetí Milét VI. Vzhledem k tomu, že při výzkumu v roce 1997, v oblasti chrámu Athény, bylo zjištěno, že Milét I leží již na podloží (bez dokladů starší kulturní vrstvy), je velice nepravděpodobné, že by byla v budoucnu objevena ještě další starší fáze (Greaves 2002, 39). Dá se tedy předpokládat, že jim toto označení již zůstane.

Je důležité podotknout, že všech šest fází z doby bronzové bylo situovaných právě v oblasti chrámu Athény. Poloostrov, na kterém leží pozdější historický Milét, ještě nebyl plně vytvořen a oblast tvořila skupinka malých ostrovů oddělených od pevniny pásem vody viz. kapitola 3. Nejseverněji položený ostrov byl tvořen pahorky Kaletepe a Humeitepe a nebyl v tomto období osídlen (Brückner 2016, 8). Samotná oblast kolem chrámu Athény byla buď dalším ostrovem mezi Kaletepe a pevninou, anebo samostatným malým poloostrovem (obr. 3). Taková pozice byla pro nové osídlení strategicky velice výhodná (Brückner 2016, 8-9). To potvrzuje i skutečnost, že Milét IV a V nebyl s největší pravděpodobností opevněn.

První stavební období (Milét IV) spadá do MMIII až LMIB/II a nese známky minojského vlivu. Wiegandovy výzkumy z oblasti chrámu Athény v roce 1907 k tomu ale nepřinesly žádné důkazy. První publikované nálezy minojské importované keramiky pocházejí až z výzkumů v letech 1938, 1955, 1957 a teprve od roku 1994 bylo pod vedením W.-D. Niemeiera objeveno velké množství důkazů o minojských aktivitách v oblasti. Mimo nálezy importované keramiky z Kréty jsou mezi nimi i fresky minojského stylu, několik fragmentů lineárního písma A a nálezy spojované s krétskými kultovními tradicemi (Niemeier 1998, 27-29). Tyto nálezy podporují i písemné prameny, které vykládají o založení Milétu právě z Kréty a spojují ho se stejně pojmenovaným městem a králem Mínoem. Zmiňují to například: Herodotos (Hdt. 8.1.15), Strabón (Str. 14.1.6), Thukydidés (Thuc.7.6.13.) a Pausaniás (Paus. 7. 2. 1).

Milét IV zažil fázi destrukce v LMIA. Tato destrukce byla nejspíše způsobena zemětřesením spojeném s výbuchem Théry právě v LMIA. Katastrofa měla veliký dopad na celou minojskou civilizaci a následná vlna mohla ohrozit i západní pobřeží Anatolie. Nicméně Milét se rozkládal na příhodné pozici a byl chráněn blízkým ostrovem Ladem, takže mohl být ohrožen pouze sekundárními efekty tsunami. Osady Kümüradası and Tavsanası, které také nesou stopy minojského vlivu, ovšem ležící jižněji od Milétu (obr. 7), ale takové štěstí neměly. Zatímco Milét IV byl po zemětřesení obnoven a byl osídlen i nadále až do LMII, tak v případě těchto jižněji položených osad nebylo doposud potvrzeno, např. skrze přítomnost keramiky nebo jejich zlomků, osídlení mladší než LMIA a nejspíše tedy následky erupce zabránily jejich obnovení (Greaves 2002, 55). Během LMII pak Milét IV potkává stejný osud jako zbytek minojské civilizace a znovu došlo k destrukci, tentokrát válečnou cestou (Greaves 2002, 55). Není sice jisté, jestli se jednalo o vnitřní konflikty nebo útok ze strany mykénské společnosti, je však zřejmé, že Milét výsledně spadá, stejně jako zbytek minojského prostoru, do područí mykénské civilizace (Niemeier 1998, 27-29).

Druhá stavební fáze LBA (Milét V) již nese známky mykénského osídlení, které je ale velice těžce doložitelné a není tak jisté patrné jako předchozí minojské osídlení (Niemeier 1998, 27). Tato stavební fáze je také spojována s Millawandou, o které se píše v chetitských pramenech (Tawagalawa letter). O tom, jestli je tu skutečně souvislost s Milétem se vedla dlouhou dobu diskuse (Voigtlander 1975, 19; Mellink 1983, 139-140; Bryce 1989, 6-7; Niemeier 1997, 37-39). Dnes se ale většina badatelů přiklání k názoru, že tomu tak je (Niemeier 1998, 21-23). Zejména pak díky spojení destrukce Milétu V na přelomu LH IIIA a LH IIIB, což je datováno do období, kdy měl chetitský král Mursili II (Niemeier: 1998, 38) poslat vojenskou výpravu, aby zničila Millawandu.

Třetí stavební fáze neboli Milét VI je již s větší jistotou určena jako mykénská. Je to také poprvé, kdy se kolem Milétu postavily prokazatelné hradby (Greaves 2002, 59). Zdá se, že v této době o moc nad městem Chetitě s Mykénci soupeřili. Tuto možnost podporují i chetitské písemné prameny, konkrétně dopisy, kde autor zmiňuje, že kontrola nad Millawandou byla obnovena (Niemeier 1998, 40). Nakonec byl Milét stejně jako mnohá mykénská centra zničen v LHIIIC, kdy zanikla jak mykénská, tak chetitská společnost.

4.1.2 Nálezy a jejich interpretace

Navzdory dlouhodobému osídlení lokality, máme první doklady opevnění až z Milétu VI (třetí stavební období), (Greaves 2002, 48). Absenci fortifikačních prvků ze starších období lze interpretovat buď stavem současného bádání, kdy nelze vyloučit možnost, že nebyly stále nalezeny či identifikovány, anebo strategicky výhodnou polohou (ostrov), kdy nebylo opevnění příliš zapotřebí. Třetí možností je opevnění zbudované z organických materiálů, které se až na hůře sledovatelné sekundární stopy ve většině případů nedochová. K nálezům došlo v oblasti chrámu Athény a předmětem podrobnějšího výzkumu byl v letech 1938, 1955 a 1957 kdy výzkumné práce vedl A. Mallwitz, který následně publikoval výsledky. Jedná se o 70 m dlouhý sektor se čtyřmi bastiony¹ (B1-B4), situovaný v jižní části mladšího chrámu, táhnoucí se z východu na severozápad (obr. 8). Celá konstrukce leží na 4.25-4.40 m širokých základech na jejichž severní a jižní straně jsou stěny široké více jak 1 m. Tyto stěny jsou označovány jako severní a jižní stěna (Mallwitz 1959/60, 67).

Opevnění bude v následující části kapitoly systematicky popsáno od bastionu B1 až po bastion B4, tedy z východu na severozápad. U prvků opevnění budou uvedeny jejich rekonstrukce. Následně bude předložena interpretace nálezů jako celku, otázky s ní související a možné závěry.

Bastion B1, ležící východně od chrámu Athény, je jako jediný zachovalý v celém svém rozsahu (obr. 9). Je široký 4.75 m a jeho boky odskakují o 1.45 m od severní stěny na západní straně a na východní o 1.27 m (obr. 10). Jeho hluboké severní čelo je stále víc jak 1 m vysoké. Severní stěna vedoucí dále na východ byla nalezena jen ve svých nejnižších pozicích. Dalšímu průzkumu pak bránilo římské vodovodní potrubí (Mallwitz 1959/60, 69).

Situace se komplikuje u bastionu B2, který mohl být odkryt až poté co byly odstraněny rulové bloky² ze základů peristáze chrámu Athény. Ze severní zdi bastionu se stavební materiál dochoval jen v nejnižší úrovni západní poloviny, zatímco ve východní polovině mezi peristází a celou chrámu chybí úplně (obr. 9). Pouze 3.95 m východně od zachovalého rohu bastionu, byl nalezen rulový plát patřící k jeho severnímu čelu, který ale sahá příliš hluboko pod základy

---

¹ Bastion je prvek opevnění vystupující mimo samotnou hradbu, na němž se koncentrují střelci. Umožňuje tak odstřelování protivníka u paty hradby bez zbytečného rizika pro obránce. Stěny mezi bastiony se nazývají kurtiny.

² Rula je břidlicová hornina hnědé, šedé až namodralé barvy, která povrchem připomíná vápenec. Přestože se jedná o tvrdší kámen, tak při vystavení nepříznivým přírodním podmínkám rychle zvětrává. Vyskytuje se běžně po celém světě.

chrámové cely, a nelze ho tedy změřit, a určit tak celkovou šíři bastionu (Mallwitz 1959/60, 68). Rekonstrukci tohoto úseku opevnění umožnil až důležitý nález z roku 1957 učiněný pod severním okrajem mladší geometrické svatyně. Jedná se o rohový úsek stěny s rameny rozbíhajícími se na sever a západ, a to paralelně ve vzdálenosti 1.25 m od vnější stěny bastionu (obr. 11). Tento nález potvrzuje spekulace z roku 1955, že se jedná o severní stěnu, a to zároveň potvrzuje, že 1.15 m široká, samostatně stojící stěna v jižním okraji 4.25 – 4.40 m širokých základů (obr. 11), je také součástí opevnění (Mallwitz, 1959/60, 68). Co se týče šíře severní a jižní stěny, tak zatímco jižní udržuje konstantní šíři 1.15 m s výjimkou úseku západně od bastionu B2, kde nedodrží úhel ohybu a její šíře se tedy zmenšuje na 1 m, tak severní stěna se pochybuje mezi 1.25 m a 1 m (obr. 10). Vzhledem k pokračování severní stěny od bastionu B2 směrem na severozápad a na východ je bastion B2 nejj jižněji položený ze všech čtyř.

Z Bastionu B3 se dochoval pouze jeho severovýchodní roh (obr. 9) odskakující 1.48 m od navazující severní stěny kurtiny, která propojuje bastion B3 s bastionem B2. Díky tomu, že máme tuto kurtinu zaznamenanou v obou bodech napojení na přilehlé bastiony, je možné s jistotou určit její délku, která je ustanovena na 13.85 m. To je velice důležité pro samotnou rekonstrukci pozemního plánu hradeb, protože je to jeden ze dvou pevně stanovených rozměrů, které jsou pro účely rekonstrukce k dispozici. Druhou je šíře bastionu B1 se 4.75 m. V případě, že se doplní chybějící východní část bastionu B2, aby měřil na šířku 4.75 m stejně jako bastion B1, tak bude kurtina mezi bastionem B2 a B1 dlouhá 13.85 m, tedy stejně jako kurtina západně od chrámu Athény. Na základě této rekonstrukce vyjde délka kurtiny na nádvoří peristylového domu na 14.10 m (obr. 10). Přestože pak východní stěna bastionu B4 není určena, rozdíl pouhých 25 centimetrů v délce kurtiny od zbylých dvou nám dovoluje mluvit o pravidelných vzdálenostech mezi bastiony (Mallwitz 1959/60, 72).

Bastion B4 byl identifikován až poté, co byl po odstranění širokých základů tvořících severní hranici nádvoří peristylového domu, ležícího západně od chrámu Athény, nalezen úsek severní stěny, která byla na základě shody stavebních materiálů a technologie interpretována jako pokračování ztracené stěny nalezené v roce 1955 (obr. 9), která směřovala severozápadně od bastionu B3. Je tedy zřejmé, že na sebe navazují (Mallwitz 1959/60, 67-68). Na tuto část se pak napojuje stejně postavená zeď, která vystupuje dalších 1.45 m na sever. Tento výstupek, který se opakuje u bastionu B3 s 1.48 m u B2 s 1.55 m a u bastionu B1 s 1.45 m (obr. 10) nám tedy napovídá, že se jedná o další bastion, který byl Mallwitzem označen jako bastion B4.

Ohledně konstrukčních vlastností hradeb je zajímavé, že severní stěna je hlouběji zapuštěná než ta jižní, což je patrné zejména u bastionu B2, kde je rozdíl kolem 65 cm a u bastionu B1 kde je rozdíl dokonce 1.10 m. Možná tomu tak je částečně z důvodu terénu stoupajícího k severu, ale s největší pravděpodobností z defenzivních příčin (Mallwitz 1959/60, 70). Takové opatření totiž poskytuje stěně čelící nátlaku ze strany nepřítele větší stabilitu, a zároveň to komplikuje útočníkům snahu o podkopání a následné proboření hradebních zdí. Dalším rozdílem mezi severní a jižní stěnou je pak materiál z kterého jsou postavené. Větší kameny jsou vždy použité spíše pro stěnu severní než tu jižní. Přesto tento materiál jen vzácně přesáhne délku přes 1 m. Převládají pak zejména vrstvy ruly. V oblasti kurtiny mezi bastiony B2 a B3 je pouze nejnižší vrstva zdí ze žlutého Milétského vápence (obr. 12). Vzhledem k tomu, že kameny byly opracovány maximálně ze své vnější strany, byly pak vzniklé spáry vyplněny malými a plochými úlomky. Vždy ale nebyl udržován pravidelný řád jejich rozložení, což je viditelné například na kurtině západně od chrámu (obr. 12). Zde je zřetelně vidět, jak spára prochází vertikálně mezi třemi vrstvami. Na druhou stranu má toto rozložení výhodu v tom, že takto různorodé kameny různých šíří a tvarů pevně drží pospolu pomocí výplně skládající se z drobnějších kamenů, která je ukotví na místě. Z toho, co zatím víme pak vyplývá, že obě stěny byly postavené pouze z kamenů, jelikož nejsou žádné doklady o použití cihel (Mallwitz 1959/60, 73).

Zajímavé je, že západní strany bastionů jsou vždy delší než ty východní (obr. 10). To je způsobené zakřivením v řadě kurtin způsobeném změnou jejich směru. Na obrázku 10 je patrné, že bastion vždy přiléhá na východní straně ke kurtině, s kterou tedy tvoří přirozený celek a mají mezi sebou mnohem pravidelnější úhel než s kurtinou směrem na západ, která vytváří ono zakřivení a nadržuje tedy s bastionem pravý úhel. K tomu by došlo jen v případě, že by kurtiny na levé i pravé straně bastionu byly v přímce. Dá se tedy mluvit o hradebním sektoru, kde je kurtina vždy součástí bastionu západně od ní (Mallwitz 1959/1960, 72). Tento způsob uspořádání nejspíše neměl žádný efekt na fortifikační vlastnosti hradeb jako takových, ale může nám napovědět ohledně pokračování severozápadně od bastionu B4. Na základě úhlu, pod kterým se hradební zdi stáčejí k severu se dá předpokládat, že kurtina dál za bastionem B4 se k severu stáčí ještě ostřeji. Výraznější změna směru se tedy dá předpokládat nejdříve za dalších 14 m (Mallwitz 1959/60, 73).

Díky čtveřici doložených bastionů je tedy možné definovat vnější a vnitřní stranu městských hradeb a je tedy zřejmé, že samotné osídlení z pozdní doby bronzové bylo situované na jejich

jižní straně. Severní stěna je tedy beze sporu zdí čelní což je doložené na základě výše zmíněných informací o jejím stavebním materiálu a hloubce. Že se jedná o severní úsek hradeb se dá i logicky odvodit na základě stratigrafie, jelikož oblast chrámu Athény byla na severním okraji ostrova, na kterém mykénské osídlení leželo (obr. 3).

Veškeré údaje společně se šíří hradeb tedy napovídají, že se jednalo o veliké a důležité městské osídlení (Mallwitz 1959/60, 67). Přestože doposud není znám celý okruh těchto hradeb, tak bylo vypočítáno, že by tato zeď mohla mít délku až 1 100 m (Schiering 1959/60, 67). Schiering následně odhadl celkovou velikost osídlení na 5 hektarů, což by podle Christophera Mee (Mee 1978, 135–6) znamenalo, že Milét byl jednou z největších lokalit v Egejdě své doby. Tato tvrzení jsou ovšem zpochybňována aktuálním vedoucím výzkumu W.-D. Niemeierem (Greaves 2002, 60). Mimo jiné jsou lokality jako Troja dnes považované za větší než v době, kdy Mee napsal tento článek (o Troji a Kaymakçı bude psáno více v 5 kapitole).

Jednou z největších otázek, kterou nález těchto fortifikací vyvolal, je otázka jejich původu. Pravidelně rozmístěné bastiony propojené kurtinami jsou v mykénském světě něco neobvyklého. Co je totiž na tomto opevnění zvláštní je jeho odlišnost od typických mykénských opevnění se stěnami v pilovitém uspořádání, jako je tomu například v Tírynsu (obr 13), (Nossov 2004, 29-37), kde bastiony nebo věže mají pouze účel zesilovacích bodů a jsou tedy stavěné pouze v místech nejvyšší potřeby (Mallwitz 1959/60, 74). V Milétu ale máme bastiony pravidelně rozmístěné po celé délce zdí, které se vzájemně nepřekrývají, jak je tomu u mykénských pevností. Jediné fortifikační struktury z doby Milétu VI s těmito prvky jsou stavěné na východě v Novochetitské říši (Mallwitz 1959/60, 75). Pro Chetity bylo typické opevnění, které mělo pravidelně rozmístěné věže či bastiony, kterýžto styl je označován jako „Kastenmauer“ neboli kasematové hradby a jedná se o poznávací značku chetitských stavebních aktivit. Tento fakt by pak potvrzoval jistý vliv chetitské společnosti na Milét, což podporuje představy, že Milét V byl skutečně zničen na příkaz chetitského krále Mursiliho II a Milét je tedy Millawandou (Niemeier 1998, 38-39). Tato destrukce druhého stavebního období (Milét V) je pak doložená i nálezy u bastionu B1, který má kolem silnou vrstvu destrukce právě z druhého stavebního období (Mallwitz 1959/60, 75).

Co ovšem komplikuje teorii o chetitské hrabě v Milétu VI je absence příčných stěn, které by rozdělávaly vnitřní prostor hradeb na jednotlivé plnicí komory a kasematy (obr. 14). Východně od bastionu B1 byla nalezena struktura původně považovaná za příčnou stěnu rozdělující prostor, ale tato teorie nebyla prokázána. Následně nález rohové vnitřní stěny v bastionu B2 potvrdil, že

zde jeho boční stěna nepokračuje. Na základě těchto zjištění se tedy prozatím dá předpokládat, že milétské hradby nebyly rozděleny na jednotlivé plnicí komory (obr. 15), jak tomu bývá u těch chetitských (Maner 2017, 75-79).

Další otázkou je, jestli jsou ony předsunuté struktury bastiony či věže. K tomu je nejdříve potřeba uvést rozdíly mezi oběma fortifikačními prvky a jejich funkce. Zatímco bastion je na úrovni okolní hradby, věž má vyvýšenou pozici a vnitřní prostor, který je na úrovni hradeb. Zatímco bastion funguje pouze jako předsunutá pozice, která umožňuje obráncům zneškodnit útočníky, kteří se dostali až k samotné hradbě, věž se musí chápat spíše jako samostatná fortifikační jednotka. Věže přirozeně rozdělují hradby na jednotlivé sektory a poskytují obráncům útočiště, místo pro přeskupení, skladiště střel do luků a praků a v neposlední řadě je věž místem, kde se obránci mohou zabarikádovat a vyčkávat na posily, zatímco tak nepříteli zamezují proniknutí do sousední části hradeb (Nossov 2009, 17). Na základě délky boční stěny, která je dostačující pouze pro jednu střeleckou pozici (obr. 16) a celkový půdorys struktury se s největší pravděpodobností jedná skutečně o bastiony. Její dimenze 4.75 m na šířku a 4.20 – 4.40 m + délka bočních stěn po odečtení šíře severní a jižní stěny nezbývá příliš místa. Že se jedná spíše o bastion potvrzuje i samotná šíře zdi, které by v případě věže musely být širší, aby unesly přidanou hmotu a udržely si tak stabilitu. Zde jsou ovšem tyto zdi stejně široké jako u zbytku hradeb, tedy 1 – 1.25 m pro stěnu severní a 1.15 m pro stěnu jižní.

Velice důležitou otázkou, co se rekonstrukce týče je, jak se dostávalo na vrchol kurtiny. Technicky jsou možné dvě varianty. Externí schodiště vedoucí bočně od stěny, jak tomu je u řeckých pevností nebo interní schodiště uvnitř hradeb (Mallwitz 1959/60, 73). V případě, že by se na vrchní pozice dostávalo přes násep, tak není za potřebí dutý prostor v těle hradby, a naopak je zapotřebí jeho výplň, který by pomohla 1.15 m široké jižní stěně udržet takový tlak. Zbývají tedy dvě možnosti. Externí či interní schodiště. Vzhledem ke dvojité zdi a žádným důkazům o externím schodišti je ale dost možná právě druhá možnost, protože mezi jižní a severní stěnou se dá umístit jak schodiště, tak kasematy (Mallwitz 1959/60, 73). Když si pak vypočítáme velikost vnitřního prostoru v těle hradební zdi, dojdeme k šířce okolo 2 m. To je víc než dost k tomu, aby se pohodlně minuli dva lidé. Pro efektivní schodiště je pak dostačující šíře mezi 70-80 cm. Neměl by tedy být žádný problém s jeho umístěním v těle hradeb nebo přímo v prostoru bastionu.

4.2. Geometrické a Archaické období

4.2.1 Historický kontext a topografie

Pro Milét v geometrickém období je předpokládána jistá kontinuita z LBA (Greaves 200, 75). Během submykénského období se zdá, že Milét byl osídlen místním kárijským obyvatelstvem, a to až do příchodu Iónů kolem roku 1050 př. n. l. Tato fáze se označuje jako Milet VII, který nejspíše ležel v prostorech původního mykénského města v oblasti chrámu Athény (Bruckner 2014, 58). Tento Milét byl zmíněn i Homérem (*Ili* II, 868-875) který píše, že Kárijský Milét byl spojencem Troji. Toto období ovšem trvalo jen krátce, protože z čistě archeologického hlediska došlo k Iónské migraci a osídlení měst na Iónském pobřeží mezi lety 1050–1000 př. n. l. To spadá na konec submykénského a začátek proto-geometrického období. (Greaves 2002, 77). Tito Iónští osadníci měli na základě písemných pramenů přijít z Athén. Zejména to zmiňuje Herodotus (Hdt. I, 146; IX, 97; IX, 106), Strabo (Strb. XIV, 1.6), a Pausanias (Paus. 7.2.1–3). Tato pasáž vysvětluje, jak Iónští kolonisté z Athén přicházejí do Miletu, zabijí všechny muže a vezmou si jejich ženy, sestry a dcery. Je však nutné na tento pramen pohlížet kriticky, jelikož Herodotus byl podle způsobu, jakým o Milétu píše, jeho odpůrce. Nejspíše proto, že právě tomuto městu kladl za vinu povstání, které vedlo ke zničení jeho milovaných Athén (Greaves 2002, 74).

Z Milétu v geometrickém období (Milet VIII) bylo nalezeno množství oválných struktur (obr. 17), z nichž jedna překrývá pozdně bronzové hradby a je zakrytá archaickým chrámem Athény, takže je dobře datovatelná do EIA, a to do 9. stol. (Mallwitz 1959/60, 76). Tyto struktury byly sice interpretovány jako kárijské svatyně (Kleiner 1966, 14), ale s větší pravděpodobností se jedná o místní domy podobné těm ve staré Smyrně (Cook 1958/9, 14).

Akropole na vrchu Kalabaktepe byla obydlená v době geometrické poprvé. Nálezy pozdně geometrických domů zde byly učiněny už v raných výzkumech a v dalších letech následovalo množství objevů potvrzujících přítomnost geometrického osídlení, které je datováno do 8 stol. př. n. l. a zdá se, že mělo dvě fáze (Mellink 1991, 144). To je důležité pro rozvoj města, jelikož od tohoto období měl Milét dvě centra. Jedno tradičně v oblasti chrámu Athény a nové pak právě na Kalabaktepe. Důvod pro osídlení Kalabaktepe je nejspíše jeho umístění v kontextu města. Vrch je 57.2 m vysoký, měl dobrou defenzivní pozici a tyčil se nad přístavem a spodním městem (Greaves 2002, 78).

Co je pro Milét v geometrickém období důležité zmínit, je finální propojení ostrova tvořeného vrchy Kaletepe a Humeitepe (obr. 3), které se tak stávají součástí pevniny (Bruckner 2014, 58).

Samotné spodní město se soustředilo, jak již bylo zmíněno, v oblasti chrámu Athény (Greaves 2002, 79). Z této oblasti jsou pak nejdůležitější nálezy skladiště amfor na víno a studna obsahující pozůstatky keramiky a amfor. Na základě těchto nálezů se tedy předpokládá, že oblast byla komerčně využívána (Niemeier *et al.*, 1999).

Historicky má být Hippodamos první kdo budoval pravidelné sítě ulic podle plánů (Aristoteles, *Politiky*, 2.8).

Nejnovější výzkumy na jižním svahu Kalabaktepe ale ukazují, že město bylo spíše budováno na základě jeho svažování a podle městských hradeb než podle plánované sítě ulic. Hippodamovu síť ulic by bylo možné očekávat ve spodním městě mezi Divadelním přístavem a chrámem Athény. Ovšem ani zde nebyla prokázána. Nedá se však ani předpokládat, jelikož se jedná o tradiční centrum města, a tedy je na základě výzkumů potvrzená přirozená síť ulic (Greaves 2002, 71).

V severní části poloostrova nebyly nalezeny žádné stopy osídlení, pouze chrámy oběhnané zdí. Je tedy velice pravděpodobné, že v archaickém období bylo město situováno pouze na Kalabaktepe a kolem Divadelního přístavu.

Tyto chrámy rozmístěné po severní polovině poloostrova (obr. 18) napovídají, že archaický Milét nebyl rozdělen do pevně daných zón pro civilní a soukromé budovy jako tomu bývá u ostatních řeckých měst. Např. Metapontum (Owens 1991, 42).

Archeologická a historická evidence destrukce Milétu rukou Peršanů ukazuje, že na rozdíl od pevninského Řecka, šlo v Iónii při obraně o vše. Selhání znamenalo zánik. Díky umístění Iónie na okraji Anatólie je pak důraz kladený na velikost, sílu a umístění fortifikací a měst jako takových naprosto pochopitelný.

Lví přístav získává v archaickém období zásadní roli. Pojmenován je podle nálezů dvou soch lvů (obr. 19), které zde byly umístěny jako mramoroví hlídači, střežící vstup do úzkého přístavu. Tyto sochy pak patří mezi největší sochy lvů, které byly doposud objeveny (Graeve 1996, 317).

Obydlená oblast v době archaické je předpokládána na svazích Kalabaktepe, v prostoru chrámu Athény, v oblasti stadionu, divadla a Delphinionu. Pouze Humeitepe se zatím zdá být v tomto období neosídlený (Blum 1999, 55-56). Celkově má Milét v době archaické největší rozsah v celé své historii, co se opevněné části týče.

4.2.2. Nálezy a jejich interpretace

V submykénském období, kdy bylo město osídleno kárijským obyvatelstvem, se žádné doklady hradeb nezachovaly. Dá se ovšem předpokládat určité využití starší mykénské hradby, která musela být v jisté míře v tomto období stále patrná (Niewohner 2008, 181). Ohledně prvního Iónského osídlení v geometrickém období se předpokládá, že město nebylo opevněno (Mellink 1991, 95). První nové opevnění tedy spadá až do doby archaické, u které je však velice komplikované interpretovat rozsah a umístění městských hradeb. Jedním z důvodů je pozdější zástavba, která zakrývá nebo přímo navazuje na struktury starší fáze osídlení. Zejména u fortifikací jde o zásadní problém, protože pozdější klasické až římské hradby byly víceméně vystavěny na starších archaických hradbách (Greaves 2010, 158).

Jedinou výjimku tvoří vrch Kalabaktepe, akropole archaického města, který nebyl po znovuoobnovení Milétu, po jeho destrukci v roce 494 př. n.l., znovu osídlen a archaické hradby tak nebyly narušeny další stavební aktivitou (Gorman 2002, 185). Kalabaktepe je tedy cenným zdrojem informací, díky kterým lze lépe pochopit archaické fortifikační struktury.

Samotné výkopy také velice stěžuje hladina podzemní vody, (Greaves 2010, 158) která skoro neumožňuje zkoumat starší a hlubší vrstvy bez použití vakuových pump, které ale činí výzkum velice nákladným a omezují ho pouze na malý úsek. V neposlední řadě je komplikovaná datace, protože ne vždy lze s jistotou určit, do kterého období se daný nálezy dá zařadit, bez možnosti návaznosti na již datované úseky archaických hradeb. Toto se projevilo např. během datace věže nalezené v blízkosti divadla, která byla datována do období mezi pozdní dobou archaickou a dobou římskou a je velice komplikované to určit s větší přesností (Blum 1999, 58).

Co může k pochopení fortifikací pomoci, je ale zkoumání topografie archaického osídlení a studium písemných pramenů, na jejichž základě je možné přijít s konkrétní hypotézou, co se rozsahu městských hradeb týče a následně hledat konkrétní nálezy, které by tyto hypotézy potvrdily. Aktuálně se při rekonstrukci archaických hradeb spoléhá na již odhalené a zaznamenané úseky kopané A. von Gerkanem, na které je však potřeba pohlížet kriticky. Dnešní postup zkoumání hradeb Milétu je založen na Gerkanovo hypotéze (Blum 1999, 56), na jejímž základě je možno provést nový výzkum za účelem doplnění chybějících informací, zejména těch, jenž by napomohli přesnější dataci.

Celkem máme pro dobu archaickou doložené dvě fáze opevnění (Blum 1999, 53). Starší, která zřejmě uzavírala Kalabaktepe a mladší, která by měla na základě interpretace písemných

pramenů a nálezů vést podél pobřeží celého poloostrova a obsahovat jak Kalabaktepe, tak oblast chrámu Athény, divadelní přístav, Kaletepe, Lví přístav a prostor pod severovýchodním úbočím Kalabaktepe.

Písemné prameny zmiňující problematiku opevnění studoval J. Cobet, který posléze na základě získaných informací došel k závěru, že Milét musel být poprvé opevněn v průběhu 7 stol. př. n. l. Toto tvrzení opírá o nebezpečí ze strany Kimerijců (Blum 1999, 53), kteří v tomto období podnikali nájezdy na Iónské pobřeží, a také válečné kroky Lýdských králů (Gyges, Andys, Sadyattes). Takovéto pohyby zajisté představovaly pro Milét vážnou hrozbu, na kterou město odpovědělo postavením hradeb. Existence minimálně jedné hradební zdi se tedy musí považovat za nutnost přinejmenším koncem 7 stol. př. n. l. Z písemných pramenů (Hdt. I, 17) totiž víme, že Milét úspěšně odolával 14 ročnímu Lýdskému obléhání (Greaves 2010, 158). Pro toto období je ale předpokládána pouze pevninská hradba, a to vzhledem k tomu, že Lýdové neměli dostatečně silnou flotilu a obléhání mohlo probíhat pouze z pevniny, takže přímořské hradby nebyly zatím potřebné (Blum 1999, 53). Teprve v druhé polovině 6 stol. př. n. l. mělo město nejspíše potřebu zbudovat opevnění i kolem svého pobřeží a chránit se tak před vzrůstající mocí námořních sil Polykrata³ ze Samu a jeho útoků na Iónské území (Blum 1999, 53).

Na začátku Ionského povstání se dá předpokládat, že Milét buď opravil své původní hradby anebo postavil nové (Blum 1999, 53). Dále je pro toto období více než pravděpodobné, že jak pevninská, tak přímořská hradba existovaly současně, a to na základě informací o obléhání města Perskou říší v roce 494 př. n. l. od Herodota (Hdt. VI, 18), který napsal, že: „Město bylo obléháno jak na souši, tak na moři.“

Jak již bylo zmíněno výše, archaické hradby jsou zachované zejména na Kalabaktepe, a to díky pozdějšímu vyčlenění vrchu ze zástavby. V letech 1906-1909 Th. Wiegand odkryl na jižním svahu více jak 250 m dlouhý úsek (obr. 20) hradeb s branami a bastionem (Blum 1999, 53). A. von Gerkan tyto hradby později rozdělil na dvě již zmíněné stavební fáze, a to na základě rozdílných stavebních technologií, zjištěných studiemi dochovaných pozůstatků struktury. Starší z těchto fází je zbudována z polygonálních rulových bloků rozdílných velikostí, pokládaných v nepříliš pravidelných vrstvách a s těsnými spoji. Identifikovaná mladší fáze je na druhou stranu tvořena rovnoběžnostěnnými bloky zhotovenými převážně z ruly, ale občasně se vyskytuje i hnědý poros a bílý vápenec s ostrým lemováním. Šíře těchto zdí se pohybuje mezi 4.0 až 4.5 m a nemají žádné doložené základy, a to jelikož jich nebylo za potřebí (Blum 1999, 53-5).

---

³ *Polykratés ze Samu byl řecký tyran na ostrově Samu přibližně v letech 538 př. n. l. Vybudoval ohromné loďstvo a ovládl několik sousedních ostrovů. Lstí byl zajat a krutě popraven perským satrapou Oroitem.*

Starší fáze reprezentována ve volně položené části hradební zdi na jižním svahu Kalabaktepe západně od bastionu je Gerkanem datována do druhé poloviny 7. stol. př. n. l. (Blum 1999, 54).

Gerkanova datace tohoto úseku byla následně potvrzena i během výzkumů probíhajících mezi lety 1989-1991 (Blum 1999, 53). Mladší fáze opevnění směřující směrem na východ a obsahující bastion, stojící přímo před staršími hradbami a jihovýchodně položenou hlavní branou, byla Gerkanem datovaná do pozdní doby archaické (Blum 1999, 54). Na jihozápadním konci sektoru hradeb bylo nalezeno pouze malé množství trosk a porézni základy zdi, které nelze z důvodů stavu jejich zachování kompletně určit ani s jistotou datovat (Blum 1999, 55). Dále na západ je však možné hradby stále rozpoznat, a to díky výsypu jádra zdi složeného z rulových a vápencových valounů a občasných vápencových bloků. Mezi dalšími stopami opevnění na Kalabaktepe jsou pozůstatky odtoků vody a bylo tedy možné určit pokračování této hradby na západních svazích vrchu v celkové délce větší než 150 m (Blum 1999, 55). Na východním konci objeveného sektoru jsou veškeré stopy hradeb bohužel zničeny po zhruba 23 m za hlavní branou. Následující pokusy nalézt jejich pokračování v urbánní oblasti na planině pod východním svahem vrchu Kalabaktepe byly neúspěšné. Přesto v roce 1914, byly náhodně v příkopu vodovodního potrubí, 120 m jižněji od hlavní brány, nalezeny pozůstatky věže. Stěny struktury nejsou dochované, ale výsyp z červeného porézniho kamene byl zachován až do výšky 2 m. Jsou zde jisté předpoklady, že tento nález by mohl potvrzovat hledané propojení se starší Svatou branou (Blum 1999, 55). Podle A. von Gerkana tato věž ale nemůže být zasazena do raného archaického období a toto tvrzení následně opírá o absenci jakýchkoliv důkazů o existenci věží v Milétu tohoto období (Gerkan 1935, 118).

Na severozápadním okraji vrcholu Kalabaktepe byly A. von Salisem vykopány v roce 1906 pozůstatky hradeb, nebyly však nikdy publikovány. Teprve v roce 1995 proběhly pod vedením R. Senffa revizní výzkum v prostoru, během kterého byly tyto hradby určeny jako zničená část vrchního opevnění z archaického období, datovaná zhruba do poloviny 6 stol. př. n. l. (Senff 1997, 120-22).

K samotné hradbě, která měla oddělovat Milétský poloostrov od zbytku pevniny a chránit tak archaické osídlení od konce 7 stol. př. n. l. se vyjádřil J. Cobet který tvrdí, že tato hradba musela vést alespoň v nějaké podobě ze západního břehu na severním svahu Kalabaktepe a následně se z jižní strany kolem něj stáčet směrem k východnímu břehu (Cobet 1997, 275).

Pro výzkum opevnění v době archaické je velikou komplikací nedostatek dat. Teprve během výzkumů, probíhajících v letech 1995 a 1997 (Schneider 1995, 134-36) v oblasti hledaného

spojení městských hradeb a Svaté brány, byl nalezen další archaický materiál. Osídlení se v této oblasti na základě keramických nálezů předpokládá do konce 6 stol. př. n. l. (Blum 1999, 55) a jedná se tedy o vzácnou příležitost pro studium archaického města.

Tato předpokládaná hradební zeď z pozdního archaického období by tedy na základě výzkumů, písemných pramenů a Gerkanových hypotéz měla vést podél pobřeží poloostrova, kolem jižního svahu Kalabaktepe a od něj směřovat přes svatou bránu směrem k východnímu pobřeží. Taková hradební zeď by samozřejmě musela uzavírat všechny osídlené archaické prostory, tedy celou planinu mezi Kalabaktepe, divadelním přístavem, Kaletepe a to až k Delphinionu v severní části poloostrova (Blum 1999, 55-56). Jediný vrch Hometepe se zdá být v tomto období neobydlený a teprve v době kompletního obehnutí poloostrova hradbami se dá předpokládat potřeba opevnit i tento vrchol, a to zejména ze strategických důvodů (Blum 1999, 56). Kdyby Hometepe nebyl součástí opevněné oblasti, poskytoval by totiž nepřátelům příhodné místo odkud řídit útok na město. Mimo jiné by nezačlenění severního cípu poloostrova kolem Hometepe poskytovalo dostatek prostoru k vylodění a přeskupení nepřátelských sil. O ostrovní situaci Humeitepe se už od doby historické nedá mluvit a musí se tedy předpokládat, že je v době archaické již pevnou součástí poloostrova (Bruckner 2014, 8).

Další možný doklad archaických fortifikací lze nalézt v divadelním přístavu u vrchu Kaletepe. Jedná se o základy tzv. Archaické věže, kterou A. von Gerkan přiřadil do archaického období na základě podobnosti jejího 3 m vysokého podstavce tvořeného nízkými čistě rulovými bloky, opracovanými způsobem, který je možné pozorovat i u bastionu na jižních svazích Kalabaktepe (Blum 1999, 58). Gerkan dále tvrdil, že v rané době archaické byly hradby omezeny pouze na okruh kolem Kalabaktepe a teprve okolo roku 550 př. n. l., byly tyto hradby opraveny a rozšířeny na sever a východ (Gerkan 1935, 128). Do tohoto období poté řadí právě tuto věž, která ale bohužel není stratigraficky datována. Je ovšem těžké uvěřit, že by se jednalo o samostatný úsek archaické hradby izolovaný od zbytku fortifikací, a že by věž nespadala do stejného časového úseku jako blízké hradby, které jsou ale až pozdějšího data. Prozatím je tedy potřeba přistupovat k dataci věže, pokud možno kriticky, dokud nebude možné ji napojit na pevně datované archaické hradby (Blum 1999, 56).

Co se týče samotného Divadelního přístavu, ten byl až do pozdního archaického období hlavním přístavem města, a to zejména proto, že byl ze všech 4 hlavních přístavů největší, dokonce větší než Lví přístav. Byly zde situované doky pro milétskou flotilu a od roku 494 př. n. l. až do pozdějšího 5 stol. př. n. l. zde byla situována i perská flotila, jelikož Lví přístav nebyl dostatečně

prostorný. Důležitost tohoto přístavu pro archaický Milét je jedním z argumentů, které poukazují na dataci výše zmíněné věže do archaického období (Blum 1999, 58).

Vzhledem ke komplikacím ohledně určení zejména přímořských archaických hradeb je za potřebí nejdříve zabezpečit pokračování jediných s jistotou určených hradeb situovaných na Kalabaktepe. První otázkou je propojení západního a východního pobřeží přes svatou bránu, dále je potřeba zajistit směr hradeb v jejich největším rozsahu v kontextu prostoru archaického města a v neposlední řadě je potřeba pevně určit návaznost těchto hradeb na přímořské hradby a určit jejich chronologickou návaznost.

Další důležitou otázkou je samotné opevnění přístavů, zejména pak Lvího a Divadelního. Je dost pravděpodobné, že Milét měl nejpozději v rané době archaické uzavíratelné přístavy, tedy v době, kdy začal kolonizovat Propontis. Dá se předpokládat, že tento systém uzavíratelného systému byl součástí přímořských hradeb města (Bruckner 2014, 58).

V případě Lvího přístavu je velice nepravděpodobné, že by jakákoliv hradba vedla po jeho vnitřním pobřeží, a to zejména ze strategických důvodů, protože takové opevnění by poskytovalo útočníkům dostatek místa k útoku. Je tedy potřeba předpokládat skutečně hradby vedoucí po celém pobřeží poloostrova a v případě přístavů jako je právě Lví přístav se dá počítat s možností přístav kompletně uzavřít (Bruckner 2014, 64). Této hypotéze napomáhá i samotný tvar přístavu a zapojení mol do fortifikačního systému. Samotné upravení přístavu pro jeho možné uzavření není pro dobu archaickou nic vzácného. Např. na ostrově Samu byl uzavíratelný přístav s kamennými moly mnohem komplikovanější systém, než tomu je v Milétu (Bruckner 2014, 65). Pokud se tedy vezme v úvahu možnost uzavíratelného přístavu, poté by dávala smysl i ona archaická věž na vrchu Kaletepe, která by v tomto případě střežila vstup do samotného přístavu (Blum 1999, 57).

Ovšem samotné archaické hradby jsou stále předmětem diskuse, a to zejména jejich rozsah. Například J. Cobet (Cobet 1997, 263) a I. Blum (Blum 1999, 53) argumentují ohledně existence přímořských hradeb, a že existovala pouze pevninská hradba oddělující poloostrov od zbytku pevniny. Někteří badatelé dokonce zpochybňují i existenci této pevninské hradby a předpokládají pouze opevnění akropole tedy Kalabaktepe (Lang 1996, 216-17).

Nepřítomnost přímořské hradby se ovšem zdá nepravděpodobná, a to právě ze strategických důvodů. Nezabezpečené pobřeží by totiž zajišťovalo příliš mnoho vhodných pozic pro vylodění nepřátelských sil (Blum 1999, 57).

4.3. Klasické období a Helénismus

4.3.1. Historický kontext a topografie

Po porážce u ostrova Lade v roce 494 př. n. l. byl Milét obléhán perskou armádou. Zarážející je fakt, že Peršané po svém vítězství na milétskou flotilou nedobili město z moře, ale rozhodli se ho obléhat. Městské hradby byly následně podkopány a město vyplněno a srovnáno se zemí (Greaves 2002, 132). Přeživší byli zotročeni a odvedeni na východ (Hdt. 6.19). Jednou z možností, proč se Peršané rozhodli pro takový postup je skutečnost, že perskou flotilu tvořily převážně lodě spojeneckých států Persie a pokud by se na dobývání dále podílely, znamenalo by to nepochybně dělení kořisti (Greaves 2000, 53). Didyma byla pravděpodobně zničena (Hdt. 1.92), znesvěcena a její poklady ukořistěny. Na následném rozdělení území poraženého Milétu je zajímavé, že se o ně Perská říše rozdělila s místním obyvatelstvem kárijského původu (Hdt. 6.19).

Herodotus tvrdí, že destrukce Milétu a jeho populace byla kompletní, ale je potřeba na celou událost nahlížet kriticky, jelikož podle jeho záznamů se již o 15 let později Milétané účastnili bitvy o Mykale (Hdt. 9.99), což znamená, že výrazné množství populace města muselo přežít i důsledky porážky u ostrova Lade. Co je ovšem jisté je, že Milét ztratil svoji moc a důležitost, kterou před iónským povstáním disponoval (Greaves 2002, 132).

V každém případě město bylo obnoveno kolem roku 479 př. n. l. Je zde předpoklad, že přišli někteří obyvatelé původních milétských kolonií a usadili se na Kalabaktepe, což dokazují i archeologické nálezy na vrchu (Gorman 2002, 181-182). Následně po obnově města, byl ale Kalabaktepe opuštěn a město již nikdy nemělo skutečnou akropoli. Nové centrum města bylo přesunuto do blízkosti Kaletepe a celková zástavba zbudovaná na pravidelné síti ulic a insul se posunula více na sever, do prostoru mezi Divadelním a Lvím přístavem.

V klasickém období se muselo město potýkat s novou skutečností, že už není samostatným městským státem, ale stalo se součástí aliancí, které se po řecko-perských válkách začaly tvořit. V průběhu období nad ním střídavě přebírali kontrolu Atheny, Sparta a Persie (Greaves 2002, 132). S výjimkou revolty proti Athénám v roce 454 př. n. l. už tedy byl Milét vždy součástí větších politických celků a nikdy skutečně nezávislou polis (Greaves 2002, 132).

V roce 334 př. n. l. byl Milét opět v rukou Persie a čelil útoku Alexandra Velikého, který byl na svém tažení přes Malou Asii. Alexandr byl po námořní bitvě u ostrova Lade nucen ovládnout

město silou. Během této bitvy se mu podařilo s malou flotilou čítající kolem 160 spojeneckých řeckých lodí porazit mnohem větší flotilu perskou, která měla zhruba 400 lodí (Greaves 2002, 134). Dosáhl toho díky ovládnutí ostrova Lade a vstupu do přístavu. Údajně propojil své lodě a vytvořil z nich barikády u vstupu do Lvího přístavu. Znemožnil tak perským lodím v docích, aby do bitvy zasáhly (Diodorus 17.22). Tato situace znovu dokazuje důležitost ostrova Lade pro bezpečnost Milétu (Greaves 2000, 55–6).

Další bitva u ostrova Lade proběhla i v roce 200 př. n. l. Tentokrát mezi Filipem V a Rhodskou flotilou, která měla v té době kontrolu nad městem ale bitvu, a tedy i město prohrála (Polybius 16.14–15). Skutečnost, že o Milét se opět bojovalo na moři v okolí ostrova, ale znovu dokazuje jeho strategickou důležitost a umístění (Greaves 2000, 55–6).

V roce 238 př. n. l. se stal Milét podobně jako většina řeckých měst v Anatolii součástí pergamského království, a následně když v roce 133 př. n. l. Zemřel Atallos III bez následníka, celé Pergamské království připadlo Římu a s ním tedy i Milét (Matthews 2014, 297).

4.3.2. Nálezy a jejich interpretace

Ohledně výzkumu fortifikací v Milétu během tohoto období bylo velice komplikované najít kvalitní a podrobné materiály, bude se tedy jednat spíše o obecnější seznámení se situací a vztahem hradeb k městu. Samotné městské hradby byly znovu postaveny někdy po roce 479 př. n. l., když bylo město znovu zajištěno. Byly situovány přibližně stejně jako předchozí archaické, a to až na výjimku, kterou tvoří původní akropole Kalabaktepe, která byla v klasickém období poprvé vyčleněná mimo městské hradby (Gorman 2002, 185). Druhá fáze přestavby nastala po znovudobytí města Alexandrem v roce 334 př. n. l. Významnou součástí první stavební fáze je pak Svatá brána, která byla umístěna v jižním sektoru hradeb a vyznačovala začátek posvátné cesty do Apolonova chrámu v Didymě (Gorman 2002, 186). Tato brána byla v průběhu své historie mnohokrát přestavěna a její nejstarší fragmenty pocházejí z archaického období.

Nálezy klasických a Helénistických opevnění byly učiněny převážně v prostoru Divadelního přístavu a divadla (Bumke 2011, 140-42). Jedná se o oblast, ve které byly nalezeny doklady většiny fází opevnění a je tedy zásadní je od sebe odlišit. Ne vždy je to však jednoduché a názory a jednotlivé interpretace se ne vždy shodují. Světlo do celé situace mohou přinést pouze další výzkumy, kterým ale brání hloubka, v kterých se pozůstatky hradeb nacházejí a již mnohokrát zmiňované spodní vody.

Samotné Helénistické fortifikace nalezené v prostoru divadla byly postaveny z vápencových bloků a mramoru. Jihovýchodní brána těchto hradeb je označována jako Lví brána, a to od doby kdy sem císař Traianus po přestavbě městských ulic přesunul jednu ze soch lvů (Bruckner 2014, 51-2). Tato brána je datována do této fáze a je tak po Svaté bráně druhou monumentální strukturou městských fortifikací. Úseky z nejranějšího prstence hradeb mají šíři zhruba 4-5 m. Nejlépe zachovalá část je jižně situovaná hradební zeď (obr. 21), která je v případě Milétu nejvíc ikonickou součástí fortifikací. Ovšem její početné přestavby v pozdějších dobách ztěžují její průzkum. Tento sektor hradeb se táhne do vzdálenosti zhruba 500 m a sahal do výšky mezi 8 až 8.5 m a měl svažující se stěny. Šíře kurtiny se pohybuje mezi 4.5 až 5 m. Nejstarší klasická fáze Svaté brány byla 5 m široká a po stranách chráněna 7.25 m širokými věžemi. Po celé délce tohoto úseku hradeb byly rozmístěny věže čtvercového půdorysu, a to ve vzdálenosti 60 m od sebe. Celkem je zde 9 věží a 8 kurtin. Během výzkumu se následně vyskytl i názor, že dále za touto hradbou se nacházely příkopy a další barikády, které měly pomoci lépe chránit samotnou hradbu. V každém případě chronologické zařazení těchto hradeb nebylo možné podložit na základě nálezů. A. von Gerkan zde viděl část prvního okruhu hradeb z Klasického období a

datuje to tedy do konce 5 stol. př. n. l. Další z možností datace tohoto úseku hradeb je 1 stol. př. n. l. a to za účelu ochrany před nájezdy Mithridata. Z úseku hradby na východ, obsahující Lví bránu, která se táhne v zubovitém stylu se nedá určit, jestli zde byly věže přítomné nebo ne. Pro samotnou dataci první fáze těchto hradeb nejsou pevné podklady, protože pokud je Herodotovo tvrzení, že celá Iónie byla v roce 427 př. n. l. bez hradeb pravdivé (Hdt. 3. 33. 2), pak nemohl tento prsten hradeb kolem Milétu v této době existovat. Ovšem když v roce 402 př. n. l. bylo město obléháno, hradby, již musely stát.

Jak již bylo zmíněno výše, nálezy opevnění z Klasického období a Helénismu byly učiněny v oblasti divadla a vrchu Kaletepe. Důvodem zachování těchto hradeb bylo jejich začlenění do samotné struktury divadla jako nosných zdí (Niewohner 2015, 69). Bohužel propojení tohoto úseku se zbytkem hradby nebylo možné během průzkumu učinit. Nejstarší objevené zdi směřovaly více k samotnému vrchu a byly posunuty více k pobřeží pouze z důvodu zbudování divadla z kamene, a to podle Gerkana kolem roku 300 př. n. l. V pozdním helénismu byla stavba rozšířena ještě jednou. Podle F. Krausse zde bylo divadlo provozováno mnohem dříve, než byla tato kamenná fáze postavena, a hradební zdi tak tvořily pozadí. Vzhledem k tomu, že tyto hradby musely být postaveny dříve než samotné divadlo, je tedy bezpečné říci, že jsou starší. ohledně druhé, raně helenistické fáze kolem roku 300 př. n. l. byl A. von Gerkan schopen dokázat její obranné užití, a to díky rekonstrukci hradebního cimbuří (Gerkan 1935).

Celková situace ohledně hradeb začíná být zajímavá v prostoru Lvího přístavu. Již v roce 1935 se A von Gerkan domníval, že tento přístav byl uzavíratelný pomocí řetězu, jak je tomu například ve válečném přístavu na Rhodu nebo středověkém přístavu v byzantské Konstantinopoli (Bruckner 2014, 71). Ovšem žádné důkazy pro upevnění takového řetězu nebyly v Milétu nalezeny. Možná je to kvůli nedostatečnému systematickému výzkumu v oblasti přístavu anebo byl přístav v případě potřeby uzavřen, jak tomu například učinil Alexandr veliký v roce 334 př. n. l., pomocí spojených lodí (Bruckner 2014, 71-2).

Ze Lvího přístavu jsou známé zejména dvě mramorové sochy lvů, které střežily vstup. Po nich byl v neposlední řadě přístav i pojmenován. Tyto sochy zde byly nejspíše umístěny krátce po dobytí Milétu Alexandrem (Blum 1999, 71). Jsou 4 m dlouhé 2.20 m vysoké a váží 23 tun. Některé hypotézy pracují s názorem, že onen hledaný řetěz uzavírající přístav byl natažen právě mezi těmito lvi (Greaves 2000, 55). Mimo jiné byl vstup do samotného přístavu chráněn dvěma věžemi nebo bastiony, postavenými z velkých vápencových bloků, umístěnými na okraji

Kaletepe a protější straně u Humeitepe (Blum 1999, 72). Tyto dvě věže byly vzdálené 200 m od sebe (Blum 1999, 72). Věž na Kaletepe je již zmíněná možná archaická věž. I. Blum (Blum 1999, 72) zastává názor, že vzdálenost věží od sebe znemožňuje jejich použití jako obranných věží se střeleckou pozicí, které by dokázaly chránit jedna druhou a zároveň vstup do přístavu. To je skutečností do poloviny 4 stol. př. n. l. kdy je dosah katapultů vrhajících kamenní přesáhl požadovanou vzdálenost s dostřelem až 300 m (Rihll 2007, 228-31). V prostoru přístavu A. von Gerkan identifikoval 2.25 m širokou strukturu, kterou označil za hradební zdi. Ovšem jejich umístění ve vnitřní části přístavu spíše napovídá že se jednalo o stěnu pobřeží, která byla uměle zbudována a z které následně vybíhala mola (Blum 1999, 72). Velkou změnu v pohledu na fortifikace ve vztahu k městu přineslo 3 stol. př. n. l. kdy se zásadně změnil způsob vedení války a starší hradby již nebyly schopny město dostatečně uchránit. Byly tedy zbudovány nové 2 m široké, které je možné datovat na základě recyklace použitých materiálů a nápisů (Blum 1999, 73).

Jednou z těchto struktur je pak přístavní brána u Humeitepe. Výzkumy zde proběhly na základě geomagnetického průzkumu, který potvrdil existence hradeb. Byla předpokládána existence brány k přístavu a bylo zapotřebí tuto hypotézu ověřit. A to zejména v jižní části. Zde bylo díky několika sondám následně možné odkrýt v hradbách bránu, která byla 12 m dlouhá a směřovala na sever a jih. (Bumke 2011, 133).

Stav konstrukce je relativně dobrý. Jedná se o jednoduchou bránu s průchodem o šíři 3 m, který byla vestavěna do existující hradby bez přidaných věží (Bumke 2011, 134). Je postavená ze sekundárně použitých mramorových bloků v pěti vrstvách, a to do maximální výše 1.80 m. Na připojených hradbách v obou směrech (obr. 22, 23) byla stěna směřující k městu odhalena ve větším rozsahu než stěna směřující k moři. Zatímco z mořské strany jsou převážně uniformní bloky mramoru, u městské stěny jsou zřetelné rozdílné druhy kamenů, a to mramoru a ruly, což napovídá dvou fázím výstavby. (Bumke 2011, 134) Brána zhotovená z mramorových bloků byla tedy zasazena do již existující městské hradby zhotovené z rulových bloků.

Na základě pozorování jižní a severní hradební zdi směřujících od brány bylo možné určit způsob, jak byla brána začleněna. Jednotlivé bloky byly ve tvaru schodiště odejmuty a nahrazeny mramorovými (Bumke 2011, 136). Cílem pro použití stejně velikých bloků mramoru bylo nejspíše dosažení uniformního vzhledu. To ovšem nebylo vždy dokonalé, jak je možné vidět na severním okraji, kde jsou bloky mramory hladší než připojené rulové, které vyčnívají, takže byla přidána doplňující vrstva vápence, aby bylo dosaženo vyrovnání.

průchod brány byl vyrovnán pomocí dvou výstupů hradebních zdí, které tak vytvářejí samotný vstup (obr. 24, 25), (Bumke 2011, 139). Velice zajímavé jsou doklady přítomnosti dveří, jako je zbytek železného pantu na jižní straně brány. Na základě interpretace bylo určeno, že brána byla zavírána pomocí dvoukřídlých dveří a s využitím kůlu, který bylo možné zasunout do jižní části zdi, kde byl hned za stěnou směřující k moři otvor k tomu určený. Podrobnější rekonstrukce ovšem nebyla možná, jelikož nebyly nalezeny žádné zařízení, které by ukotvily samotné dveře (Bumke 2011, 141).

jak bylo vysvětleno výše, mramorová brána byla zasazena do již existující hradby z rulových bloků. Ty jsou ovšem typickým stavebním materiálem spíše pro starší období archaické a klasické (Bumke 2011, 142).

Chronologické zařazení hradeb bylo v minulosti tématem diskusí. A. von Gerkan předpokládal, že Milét byl obklopen hradbami mezi lety 411-402 př. n. l. (Bumke 2011, 141) ovšem jeho datace je dnes zpochybňována, jelikož se opírala o síť ulic. Gerkan totiž věřil, že pravidelná síť ulic byla v Milétu až po obnovení v roce 479 př. n. l. Novější výzkumy ovšem prokázaly, že insulový systém byl v Milétu přítomný již v archaickém Milétu, (Cobet 1997, 277) takže eliminují teorii o prvním prstenu hradeb zbudovaném až po roce 479. př. n. l. I kdyby starší prsten hradeb již stál v archaickém období, není jisté, jestli uzavíral i severní část poloostrova, jelikož k tomu stále chybí archeologické důkazy (Bumke 2011, 142).

V průběhu výzkumů v oblasti svatyně Demeter byly nalezeny a identifikovány pozůstatky “starého” města. (Müller-Wiener 1982, 37) Severozápadně od svatyně byl nalezen i 12 m dlouhý sektor, který Müller-Wiener označil za možný bastion. Podle něj, jsou tyto fragmenty hradeb, tvořených převážně z rulových bloků technologií podobné jako nejstarší úseky hradeb na jižních svazích Kalabaktepe a u Svaté brány. Ovšem toto tvrzení nebylo podepřeno nálezem archaické keramiky. (Bumke 2011, 142) Později na základě výzkumu v severní části svatyně narazil Müller-Wiener na úsek hradební zdi, jejíž vnitřní stěna byla zhotovena z materiálů, které nebyly v archaickém období na základě archeologické evidence používané (Müller-Wiener 1985, 15). Na základě tohoto objevu svou hypotézu tedy stáhl. Pozdější výzkumy městských hradeb potvrzují, že datovat hradby na Humeitepe do archaického období není možné a nelze to potvrdit ani na základě nálezů (Blum 1999, 55). Ovšem jak bylo zmíněno výše Humeitepe muselo být součástí archaických hradeb, a to ze strategických důvodů a pro zabezpečení svatyně Delphinionu. Využití Lvího přístavu, pro který je zabezpečení Humeitepe velice důležité (Bumke 2011, 144) se také musí brát v úvahu.

S datováním okruhu hradeb se potýkal i B. Weber. Ten se domnívá, že datace těchto hradeb na základě sítě ulic není dostačující argument, jelikož obehnání celého poloostrova hradbami nemusí být nutně spojováno s osídlením (Bumke 2011, 143). Pro úsek hradeb s bránou u Humeitepe je tedy doba archaická vyloučena.

Samotná recyklace použitých bloků by nasvědčovala fázi Helénismu, kdy byly v jižní části města použity stejné postupy. Gerkan tyto Helénistické hradby rozdělil na dvě fáze. První pak datoval kolem roku 200 př. n. l. Druhou do roku 88 př. n. l., kdy hrozilo nebezpečí ze strany Mithridata (Bumke 2011, 144). Zatímco Gerkan předpokládal dvě fáze, Kleiner počítá pouze s jednou, kterou datoval na základě fragmentů, nalezených ve výsypce hradeb, kolem 100 př. n. l. (Kleiner 1968, 17).

Co má ovšem tato jižní helénistická hradba společného s přístavní bránou na Humeitepe je pouze využití sekundárních materiálů pro výstavbu. Samotná technologie konstrukce se ale liší. Zejména pak využití malty, která na helénistických hradbách chybí, zatímco u brány na Humeitepe je využita v několika případech (Bumke 2011, 145). Gerkan spojuje využití malty s Tržní bránou, kterou datoval do Augustovského období. Do té pak zasazuje i monument ve Lvím přístavu, který také datuje do vlády císaře Augusta. Přestože jsou konstrukční postupy totožné s bránou na Humeitepe, jejich datace do téhož období není jistá. (Bumke 2011, 145)

Kleiner ovšem tvrdí, že monument ve Lvím přístavu byl postaven již v pozdním Helénismu a je věnován Pompeiovi (Bumke 2011, 146) a to, protože kolem roku 63 př. n. l. byl v Milétu ctěn. Tuchelt souhlasí s datací do pozdního helénismu, ale je názoru, že monument měl spíš oslavovat námořní vítězství, možná přímo nad Mithridatem v roce 73 př. n. l. nebo při Pompeiovo likvidaci pirátů v roce 67 př. n. l., kde u obou případů měl Milét zásadní roli a monument měl tak oslavovat jejich podíl na vítězství (Bumke 2011, 146). Vzhledem k tomu, že nejranější použití malty v Milétu je právě v případě tohoto monumentu, dá se datovat brána na Humeitepe buď do Pozdního Helénismu nebo ranné doby římské.

Důležité je zmínit samotné použití přístavu na východním pobřeží Humeitepe. To by mohlo být spojeno s postavením jižních hradeb města a následného přemístění městského osídlení více na sever (Bumke 2011, 146). Je také potřeba brát v úvahu, že samotná brána byla vsazena do hradeb v pozdějším období, a hradby tak mohou být z období staršího (Bumke 2011, 146).

4.4. Doba Římská a Byzantské období

4.4.1. Historický kontext a topografie

V době římské byl rozsah města ji určen z doby Helénismu, město se rozkládalo od severního cípu Humeitepe až po prostor Helénistické jižní hradby. Centrum města se stále orientovalo do prostoru Lvího přístavu a posvátné cesty, která odtud vedla na jižní tržiště (Greaves 2002, 137). Většina helénistických budov si zachovala svůj účel a město bylo stále zbudované podle pravidelných sítí ulic, což se nadále dodržovalo. Jedinou výjimkou jsou monumentální lázně Faustiny, které nebyly postaveny podle tohoto plánu. Tyto lázně byly určitě největší novinka pro město v tomto období. Byly velkolepě zbudované, kolosální a vyzdobeny mnoha kvalitními sochami (obr. 6), (Greaves 2002, 137). Císařovna Faustina, po které jsou lázně pojmenované, byla dcerou Antonia Pia a sponzorovala výstavbu těchto lázní. Proč měla ovšem takový zájem o Milét není známé.

Během této doby Milét vzkvétal a byl plný úžasných monument, jako třeba velice umělecky ztvárněná brána na jižním tržišti. Milét navštívil i císař Traianus, který zde začal několik stavebních projektů zejména pak na posvátné stezce do svatyně v Didymě (Greaves 2002, 138). Divadlo bylo rozšířené na celkovou kapacitu 15 000 diváků což napovídá o velikosti populace města, která mohla být i čtyřikrát větší (Kleiner 1968, 69–75).

Teprve ve třetím století začaly potíže ze strany Gothských nájezdů, na základě kterých muselo město obnovit své opevnění.

V Byzantském období se možná velikost města zmenšila a začala klesat populace, přestože to není pevně dané, a naopak nejnovější výzkumy dokazují spíše opak viz níže. Milét si přinejmenším v raném byzantském období neustále udržoval významnou pozici, což napovídá i fakt, že zde bylo biskupství a Milét byl tak jedním z přednostních center církve. Každopádně se v průběhu byzantského období začalo měnit okolní prostředí. Řeka Meander postupně zanášela záliv sedimenty, což nakonec vedlo k zablokování Lvího přístavu. Celá situace se v průběhu času stále zhoršovala až nakonec byl ve středověku Milét kompletně odříznut od moře (obr. 1). Díky náhle špatnému přístupu k moři začal úpadek obchodu, a tedy redukce počtu obyvatelstva. Situaci nepomohlo ani to, že během 7 století začaly na území západní Anatolie dorážet Arabové, s kterými se muselo Byzantské císařství vypořádat (Niewöhner 2008, 201). Milét tedy potkal stejný osud jako mnohá jiná města v oblasti, a byl zredukován pouze na pevnost, která měla pomoci zastavit nápor nepřátel. Později, když se stal součástí Otomanské říše, už zde byla jen malá vesnice nazvaná Balat situovaná jižněji od ruin původního hrdého a bohatého města.

4.4.2. Nálezy a jejich interpretace

Od postavení Helénistických hradeb kolem roku 100 př. n. l. byly další hradby postaveny až v roce 263 n. l. a to na obranu proti nájezdu Gothů. Tyto hradby víceméně sledovaly směr starších Helénistických hradeb. Zkoumat se dají v prostoru pod divadlem, kde jsou stopy všech stavebních období, na východních hradbách, a to zejména mezi akvaduktem, přivádějícím vodu do Nymphanionu, a budovou lázní. Dále se s nimi lze setkat v divadelním přístavu a nejnověji i v severovýchodní části Humeitepe, což bude podrobněji probráno níže.

Výkopy v prostoru Humeitepe přinesly velké množství nových poznatků. (Možná helénistická brána k přístavu zmíněná výše) Mimo jiné byla na severovýchodní straně kopce nalezena sekce městských hradeb z pozdní doby římské (obr. 26), (Bumke 2011, 126) nazývaných též Gothské hradby. Tato struktura z Opus cementicia byla po odstranění silné vegetace identifikována jako pokračující část hradeb, a to v délce 20 m. Nestáčí se ale západně, nýbrž pokračují dále kolem Humeitepe (Bumke 2011, 126). Dá se tedy předpokládat, že obkružují celý vrh a odtud směrem do Lvího přístavu.

Z této nalezené struktury je zajímavý zejména její jižní úsek dlouhý 6.90 m, široký 2,20 m a vyčnívající do výšky 3.60 m, který má stále zachovalé obě vnější stěny (obr. 27). V severnější části struktury bohužel chybí stěna směřující k pobřeží, možná z důvodu eroze (Bumke 2011, 128). Zařazení tohoto úseku hradeb je možné na základě použitých stavebních materiálů, kde stěna směrem k městu je tvořena menšími kameny, zatímco strana směrem k pobřeží je tvořena většími bloky. Výplň je tvořena menšími kameny z lomu a fragmenty střešních tašek. Stavební postupy jsou podobné jako u tzn Gothských hradeb, z kterých bylo objeveno mnoho fragmentů ve starších výzkumech (Bumke 2011, 128). Identifikace s těmito hradbami byla možné provést díky nálezům sloupů v nejspodnější vrstvě nejspíše sloužících jako základy hradební zdi, což je postup, který je možné sledovat i u ostatních částí této hradby, (Bumke 2011, 128). Je ovšem nutno zmínit, že v severnější části této struktury byly použity i větší kameny. Materiál, z kterého jsou zhotoveny vnější stěny musel patřit převážně nějakým budovám, jelikož se jedná vzácněji o menší bloky vápence, ale ve větší míře jde o mramor s jasně znatelným sekundárním využitím pro zbudování hradeb. Mezi těmito bloky lze totiž identifikovat 4 reliéfy, kde ale pouze jeden je natočen tak, že je viditelné vyobrazení, (Bumke 2011, 129). Na tomto 28 cm širokém a 31 cm vysokém reliéfu je vyobrazen gladiátor s nápisem BPOMIC, na základě, jehož stylu byl Wiegand schopen reliéf datovat do konce 3 stol. n. l. (Bumke 2011, 130). Tato datace tedy určuje tzv. „post quem“ pro samotnou hradbu. Zde ovšem nastává problém, jelikož datace

Gothských hradeb je tradičně založena na nálezů mincí císaře Galliena (260–268 n. l.)⁵, které byly nalezeny ve výsypu. (Bumke 2011, 132).

Na základě těchto mincí byla stanovena datace těchto hradeb, která tak dobře pasovala do data Gothské invaze v roce 262 n. l. (Bumke 2011, 132). Ovšem nejnovější nález reliéfu u Humeitepe sebou přináší novou otázku: a to, jestli je buď onen reliéf nebo mince správně datován, nebo jestli nebyly tyto hradby zbudovány až po incidentu s Gothy a ne v jejím průběhu. Ovšem samotné vlny invaze probíhaly mezi lety 255 až 276 n. l. a je těžké je individuálně rozdělit (Bumke 2011, 132). Invaze do západní Anatólie je ale tradičně datována do roku 262 n. l. (Bumke 2011, 128) a v případě Milétu je známo, že byl schopný útok odrazit, pravděpodobně zbudováním hradeb na iniciativu Asiarcha Makaria (Bumke 2011, 132). Jinak je totiž v povědomí, že svatyně v Didymě byla Gothy napadena (Bumke 2011, 132-33).

Existence této hradby na severovýchodním okraji Humeitepe mimo jiné potvrzuje Niewöhnerovu teorii (Niewöhner 2013, 166-168), že tato část města byla během 3 stol. n. l. v době římské stále součástí opevněné oblasti, a ne jak bylo dlouho předpokládáno mimo a oddělena hradbou (Gerkan 1935, 127). Celkově tedy tyto zlomky římských fortifikací dokazují, že prostor kolem Humeitepe nebyl po invazi Gothů opuštěn, ale zůstal součástí města až do raného byzantského období, kdy byly postaveny nové hradby, které již Humeitepe nechránily (Bumke 2011, 133).

Pod bubny sloupů, vymežujícími základy jižní části tohoto sektoru hradeb byla následně nalezena podlaha budovy (obr. 28), která zde musela stát před postavením Gothské městské hradby (Bumke 2011, 130).

Další úsek Gothských městských hradeb objevený severovýchodně od Tržní brány je orientován tak, že vede směrem k budově lázní (Capito). Podle všeho byla budova lázní součástí samotného opevnění (Niewöhner 2008, 184). Zdá se, že tento trend se osvědčil, protože později v byzantských hradbách je tato budova využívána jako rohová kaple (Niewöhner 2008, 184). V průběhu byzantského období byla ale starší římská hradba zničena až na základy a to, aby se zajistilo že nebude poskytovat nepříteli úkryt před palbou obránců (Niewöhner 2008, 186). Až po prostor lázní vedou obě hradby společně s tím, že ty byzantské postavené za Justiniána překrývaly starší Gothské. V tomto bodě na severovýchodním rohu lázeňské budovy se ale obě hradby rozcházejí. Zatímco ty byzantské se stáčíjí směrem na západ a ke Lvímu přístavu (obr. 21), Gothské hradby pokračují dále na severovýchod (Niewöhner 2008, 185), kde bylo jejich

---

⁵ *Gallienus byl římský císař vládnoucí v letech 253–268. Jednalo se o císaře s širokým spektrem intelektuálních zájmů a kvalitního vojevůdce.*

pokračování již ověřeno výzkumem zmíněným výše.

Jižněji od budovy lázní vedou Gothské hradby směrem k akvaduktu, který poté následují (Niewöhner 2008, 185). Při výzkumech v roce 1900 bylo zjištěno, že část akvaduktu směřující ze severu na jih byla zapojená do byzantské městské hradby. To bylo ovšem skutečností už pro starší hradbu římskou, protože byzantské hradby v této části města byly pouze renovované hradby římské. Obě hradby tedy společně s akvaduktem směřují na jih ale jižně od tzv. „Velkého kostela“ se byzantská hradba opět stáčí na západ směrem k Tržní bráně. Akvadukt společně s Gothskými hradbami ale pokračují dále na jih ke Lví bráně, kde se napojují na směr starších helénistických hradeb (Niewöhner 2008, 186). Důvod, proč nebyly nalezeny helénistické hradby ve stejné trase mezi kostelem a lázněmi je pravděpodobně z důvodu, že starší helénistické hradby byly postaveny pod budovou kostela (Niewöhner 2008, 186).

Další směr byzantských hradeb poté co se odpojili od těch římských vedl přes město z východu na západ, přes Tržní bránu, kolem lázní Faustiny a k divadlu (obr. 21). Co změnilo pohled na vzhled byzantských hradeb byl nálezný Justiniánova nápisu na Tržní bráně v roce 1905, který vymezil velikost hradeb a prokázal, že na přelomu 5/6 stol. n. l. došlo k výrazné redukci plochy města. Minimálně té opevněné. Toto období redukce postihlo celou oblast Iónie ovšem 5/6 stol. n. l. bylo zrovna období prosperity a tlak ze strany Arabů na území malé Asie nastal až později na přelomu 7/8 stol. n. l. (Niewöhner 2008, 198). A. von Gerkan se snažil vysvětlit, proč by se město zmenšilo tak razantně pouze na zlomek svého původního rozsahu a byl přesvědčen, že tento prostor je příliš malý na Byzantský Milét a hledal tedy jižně další stopy po Byzantském opevnění. Na základě této hypotézy Gerkan rekonstruoval druhý okruh opevnění, čímž vysvětlil jižní část města. V této rekonstrukci fungovaly lázně Faustiny jako „centrální stanice“, kde by se oba okruhy hradeb setkávaly jako ve středu číslíce 8 (Niewöhner 2008, 187).

Tato Gerkanova hypotéza byla do jisté míry potvrzena nejnovějšími výzkumy. Zejména co se rozsahu a důležitosti osídlení týče to vypadá, že měl Gerkan pravdu. Ovšem geomagnetická prospekce v jižní části města neobjevila žádné stopy po onom druhém okruhu Byzantských hradeb. Místo toho ale prokázala přítomnost Helénistického opevnění, Gothských hradeb a velkého množství plánu domů. Zdá se ale, že Byzantské hradby jsou skutečně situovány pouze mezi divadlem, Tržní bránou a lázněmi.

Gerkan nejspíše přecenil rozsah Byzantských hradeb i v oblasti Divadelního vrchu (Kaletepe), kde byl přesvědčen, že Divadelní vrh musel být nejvíce důležitou součástí Byzantského období, a tedy že Justiniánova hradba musela následovat západní molo Lvího přístavu stejně jako Helénistické a Gothské opevnění (Niewöhner 2008, 187). Na tomto místě je ovšem zřetelně vidět

směr tří od sebe oddělených okruhů hradeb, z kterých se pouze dvě stáčí k severu, aby plně pojmuly Divadelní vrh. První z těchto okruhů se dá identifikovat jako Helénistické hradby, které ale byly v době císařství přestavěny částečně na „Synagogu“, takže druhý okruh Gothských hradeb musel být postaven samostatně a následně sledoval pobřeží směrem na sever. A to na základě faktu, že dále na sever se Helénistické hradby a ty Gothské zase spojují. Což je dobře viditelné na severozápadním svahu vrchu, kde jsou Helénistické hradby vyztuženy charakteristickým způsobem, přidáním bubnů sloupů (Niewöhner 2008, 187-88). z třetího okruhu hradeb jsou vidět pouze základy věže vyztužené prázdnými sloupy, jak bývá v pozdní antice běžné (Niewöhner 2008, 188). Existence věže napovídá, že se jedná o Byzantskou hradbu, jelikož Gothské hradby neměly žádné věže. Umístění této věže jižně od starších hradeb Helénistických a Gothských a její poloha na úpatí Divadelního vrchu znamenají, že Byzantská hradba se nestáčela na sever, aby následovala pobřeží. V tom případě by totiž věž byla okamžitě před čtvercovou zdí a postrádala by tak smysl (Niewöhner 2008, 188).

Je nutné tedy předpokládat, že když byla v roce 538 n. l. postavena Justiniánova hradba, možná vznikl i kastel zbudovaný na vrcholu divadla (citace). Celkový prostor opevněného města se tak tedy velice zmenšil (obr. 21). Později v Byzantském období byla také postavena hradba, která uzavírala již zanešený Lví přístav (Greaves 2000, 56–7).

Při pohledu na nové archeologické nálezy dohromady, začíná být zřejmé, že je nesmysl měřit rozsah Byzantského Milétu na základě rozsahu jeho opevnění. Okruh hradeb je ve finále mnohem menší, než se očekávalo, což nechává celou jižní oblast města mimo pevnost, jak se musí na opevněnou část nahlížet. je také záhodno dodat, že Helénistický okruh opevnění byl zrekonstruován až na základě hrozby ze strany Gothů a tedy Milét byl v průběhu doby Římské bez opevnění.

Je tedy velice důležité znovu zauvažovat nad spojením město=okruh hradeb. Protože Justiniánovy hradby jsou datované do raného byzantského období, přestože město jako takové nebylo omezeno na oblast za hradbami (Niewöhner 2008, 199). Je tedy velice pravděpodobné, že město stále zaujímal značné území a kastrum nebylo postaveno dříve než na začátku 8 stol. n. l., když začala být potřeba ochrany před narůstajícím tlakem ze strany Arabských nájezdníků (Niewöhner 2008, 201).

5. Zasazení opevnění jako architektonické jednotky do historického kontextu Ionie

5.1. Doba bronzová

V době Bronzové se ještě nedá mluvit o Iónii jako takové, protože liga Iónských měst vznikla až v Archaickém období po příchodu Iónů do západní Anatolie. Jednalo se zejména o oblast osídlenou domorodým obyvatelstvem. První kolonisté z řeckého světa byly Minojci a Mykénci, kteří si vybrali příhodnou pozici na ostrově kousek od pevniny (probíráno v kapitole Doba Bronzová). Nalezené opevnění je až z Milétu VI a je zde očividně patrný Chetitský vliv, kdy je postaveno s pravidelnými bastiony rozdělenými kurtinou. Obdobné opevnění se v Iónii nenajde a musí se tedy až do hlavního města Chetitské říše Hatuši, kde se nachází sekundární okruh opevnění tzv. Yerkapi, který si je velice podobný s nálezy hradeb v Milétu (Nossov 2008, 21)

Pro pochopení unikátnosti Opevnění Milétu je příhodné srovnání s opevněním Troji VI, datované také do pozdní doby Bronzové. Rozdíl je hned v umístění. Zatímco Milét leží na malém ostrově kus od pevniny, Troja je zbudovaná na kopci, kde byla monumentální citadela a teprve dole pod ní spodní město (obr. 30). Zdi citadely byly 3 m široké a jsou zachovalé do výšky 9 m se superstrukturou ze sušených cihel (Aslan 2013, 7). Většina obyvatel žila jižně od citadely ve spodním městě, které mělo vlastní obranný systém sestávající z 3–4 m širokého příkopu a palisádové zdi uzavírající samotné sídliště. Citadela byla nejspíše zbudována jak za účelem obrany, tak schopnosti ohromit jakožto monument vládnoucí elity (Aslan 2013, 9). Ve skutečnosti je zde přítomna otázka, jak efektivní toto opevnění bylo, co se samotné obrany týče. Nápadné je to zejména u severního bastionu (obr. 30) do kterého vedl vnější vchod ze spodního města, což poněkud oslabuje defensivní účely jinak masivní struktury. Tento vstup do bastionu a další brány na východní straně citadely byly později zastavěny (Troja VIIa). Obyvatelé si nejspíše uvědomili nedostatky svého obranného systému v okamžiku, kdy začali být ohrožováni stále narůstajícími vojenskými silami v oblasti. Citadela jako taková není totiž příliš prostorná a původních 5 vstupů bylo pro obránce velice nepraktické (Aslan 2013, 9) a to zejména když se vezme v úvahu, že většina obyvatel žila ve spodním městě. Troja VIIa byla na konci pozdní doby Bronzové zničena což je tradičně spojováno s událostmi popsány v Homérově Iliadě. Do jaké míry je to založené na pravdě je pak tématem diskusí (Aslan 2013, 9).

Opevnění Milétu lze srovnat i s nově zkoumanou lokalitou Kaymakçı, kde je stejně jako v Troji přítomna citadela. Ovšem zde se jedná o terasovitou prostor s obsahující dvě úrovně

označované jako vnitřní a vnější citadela, (Roosevelt et al.: 2018, 649-60). Systém opevnění je tvořen na severu kurtinou širokou 2 m a dvojitou zdí na jihu. Dále jsou zde vidět stopy věží bastionů a jiných fortifikačních prvků (Roosevelt et al.: 2018, 649). Co se vstupu do citadely týče, tak se zdá, že zde byly tři vstupy. A to na jihovýchodě, jihozápadě a severu. Na základě geomagnetické prospekce v severní části citadely byly nalezeny další bastionům podobné struktury a 2-2.45 m široké zdi (Roosevelt et al.: 2018, 649-50). Datování těchto prvků spadá do pozdní doby Bronzové tedy stejně jako citadela v Troji VI-VIIa a hradba v Milétu.

V pozdní době bronzové v Anatolii jsou přítomny 4 typy fortifikací, např. kasematové jako je tomu v Hatuši. Tyto hradby s věžemi v pravidelných rozestupech jsou čistě Chetitský styl konstrukce, s kterým se nelze setkat jinde v egejské oblasti (Maner 2017, 75). Druhým typem jsou fortifikace postavené metodou kyklopského zdiva, které je sice tradičně spojováno spíše s Mykénským vlivem, ale je dost možné že ti to převzali od Chetitů (Maner 2017, 77). V každém případě ukázky kyklopského zdiva jsou v Anatolii pouze dvě, a to v severní části střední Anatólie označované jako Paflagonie. Přestože nebyla nalezena horní struktura hradeb tak je to předpoklad, že byla zhotovena čistě z velkých kamenných kvádrů bez použití cihel či dřeva (Maner 2017, 77). Třetí typ fortifikací je zhotoven z menších kamenů nepravidelného tvaru tzv. „Rubble stone“. Tento typ fortifikací je pak typický pro západní Anatolii, kde se dá rozdělit do dvou okruhů. Do okruhu severního patří například citadela v Troji VI, Pergamon či Larissa. Tyto hradby jsou zase postaveny bez použití cihel či dřeva a obsahují i věže i když jen výjimečně a spíše jako podpora bran a nejsou tak pravidelně rozmístěny jako v případě kasematových hradeb (Maner 2017, 78). Druhý jižní okruh je také postaven z kamenů, ale obsahuje bastiony a věže v pravidelných intervalech a připomíná tedy více kasematový systém Chetitský než hradby v severozápadní Anatolii. Sem patří právě opevnění Milétu a Çine Tepecik. Çine Tepecik je jediná další známá opevněná lokalita v blízkosti Milétu v pozdní době Bronzové (obr. 29). Nalezeny zde byly dvě věže čtvercového půdorysu a 20 m dlouhé kurtině o šíři přes 2 m (Maner 2017, 79). Poslední čtvrtý typ jsou hradby postavené z nepálených cihel. Ten je ovšem zastoupen pouze v Alalakh, které leží spíše na hranici se Sýrií (Maner 2017, 79).

Na základě tohoto srovnání je vidět, že jihozápadní Anatólie byla jistá hybridní zóna, kde se sloučila technologie typická pro západní pobřeží s postupy, které prosazovali Chetitové. U těch je totiž známé, že výstavba hradeb byla jedna z prvních věcí, co po dobytí nového města učinili. mělo to, jak zabezpečit území, tak ukázat sílu a dominanci (Maner 2017, 80).

5.2. Geometrické a Archaické období

Po pádu mykénské civilizace sídlili v Iónii místní kmeny. Pro oblast Milétu to znamená, že město osídlili Kárové. Ovšem jejich vláda nad městem v submykénském období měla krátkého trvání, neboť na začátku Geometrického období do oblasti připluli Iónové, kteří jak bylo psáno výše lokalitu obsadili. V 7 stol. př. n. l. se největší Iónská města spojila a vytvořily Iónskou ligu. Ta byla tvořena těmito městy: Milét, Myus, Priéné, Efesos, Kolofón, Lebedus, Teos, Fókaiia, Klazomenai, Chios, Erythrae a Samos. Po roce 650 př. n. l. byla připojena i Smyrna.

V celé Iónii byl Milét prvním městem, které bylo opevněné už v 7 stol. př. n. l. (Greaves 2009, 157). Další města, kde máme známe stopy po opevnění byla nejspíše opevněna až později v průběhu 6 stol. př. n. l. Nejstarší hradby kromě Milétu jsou ty ve Fokáie. datované zhruba mezi lety 590–580 př. n. l., tedy až desetiletí poté, co byl opevněn Milét (Greaves 2009, 157). Důvod proč se Iónská města začala opevňovat bude nejspíše hrozba ze Strany Lýdů a Kimerijců a potřeba se ubránit jejich nájezdům. Co je zajímavé u Milétských hradeb je jejich dlouhá doba fungování. Pokořeny byly až v roce 494 př. n. l. zatímco Fókaiia byla napadena Peršany už v roce 546 př. n. l. kdy byla vypálena hlavní brána (Özyigit 1994, 77). Hradby Fókaii z doby archaické patří mezi imponující kusy architektury. Jsou vystavěné z dobře opracovaných kamenných bloků a ve spodní části se svažují, čímž efektivně brání snadnému přístupu nepřátel. Hedotodos tvrdí, že tyto hradby byly financované Lýdským králem, což dokazuje, jak důležité pro obyvatele Iónie jsou (Hdt. 1. 161-4.)

Další příklad je možné nalézt na ostrově Samu kde byly hradby vystaveny nejspíše během vlády Polykrata. Ty byly následně obléhány Spartou v roce 524 př. n. l. (Greaves 2009, 158). Samos byl také jedním z měst, které mělo mít uzavíratelný přístav, jak píše Herodotos (Bruckner 2014, 65).

Celkově se v Iónii nedá mluvit o unifikovaném způsobu zbudování hradeb. Například stará Smyrna měla hradební okruh zbudovaný z nepálených cihel a bastiony nebo věžemi kolem severovýchodní brány a pozdější brány bez věží v jihovýchodní části města (Perseus: Smyrna). Když se shrne význam opevnění pro oblast historické Iónie v době archaické jsou možné dva závěry: Opevnění byla stavěna teprve v okamžiku hrozby viz nebezpečí ze strany Lýdů, anebo jako ukázka prestiže a síly, jak je tomu u hradeb Fókaii. Je tedy dost možné, že tak jednotlivé poleis mezi sebou i soupeřily o to, která vybuduje větší a imponantnější hradby.

5.3. Post-archaické období

Průběh řecko-perských válek změnil mnohé co se týče pohledu na fortifikace. Města v pevninském Řecku značně pokulhávala ale při ohrožení vlastního území začala budovat opevnění, jak tomu bylo u měst malé Asie (Nossov 2009, 36). Od té doby se městské hradby stavěly z opracovaných kamenů, a nikoliv jak tomu bylo dříve za použití neopracovaných valounů.

Po řecko-perských válkách se Iónie stala zónou soupeření Athén a Sparty. Jednotlivá Iónská města přecházela z jedné strany na druhou a mnohdy byla za vzpurnost trestána zrušením svých hradeb, aby pár let nato byly zase narychlo zhotovovány, když hrozil útok druhé strany (Greaves 2009, 160). To máme doložené třeba pro opevnění na ostrově Samos. Thukydidés vypovídá, že v roce 439 př. n. l. bylo opevnění na příkaz Athén zbouráno (Thuc. 1. 117. 3.). Velice záhy ale bylo Athénami znovu obnoveno v roce 411 př. n. l. když začalo hrozit nebezpečí (Thuc. 8.51.2). Thukydidés dále zmiňuje, že Athény nechaly v 5 stol. př. n. l. zbourat hradby velkému množství svých klientských měst (Thuc. 3.33.2).

Na příkladu z ostrova Samu je tedy zřejmé, že opevnění bylo možné vystavit poměrně rychle v reakci na nebezpečí. Ovšem v takovém případě se dá se předpokládat velké množství sekundárních materiálů, na základě, kterých jde rozpoznat hradby postavené ve spěchu, a ty stavěné za účelu odstrašit a zapůsobit, které byly stavěny mnohem precizněji.

Velikou změnou 4 stol. byl začátek využívání obléhacích strojů a vrhačů kamení. Oboje používané jak pro útok, tak pro obranu. Samotný boj se tak tedy výrazně změnil. Obrana už nemohla být tak pasivní, ale musela se aktivně účastnit bojů. Jedním z prvních kroků bylo kompletní obehnání všem kopců a pahorků v blízkosti měst, aby se tak zamezilo jejich využití jako střelecké pozice pro nepřátelské katapulty. Na druhou stranu byly tyto prostory skvělou pozicí pro střelecké pozice obránců, protože díky východě vyvýšené pozice dostřelily dále než útočník (Nossov 2009, 39). Tyto střelecké pozice je koneckonců možné sledovat i v případě Milétu, kde jsou na Kaletepe a Humeitepe umístěny již zmiňované věže, chránící přístav. Ovšem velická nevýhoda zapojení všech okolních pahorků do prstence hradeb je jejich délka, spojená s náklady a potřebou větší posádky a menších prvků pevnostního charakteru, sloužících jako centrála. Tyto zásadní nedostatky byly nejspíše jeden z důvodů, proč se v průběhu 3 stol. př. n. l. přešlo na poněkud rozumnější plány městských hradeb (Nossov 2009, 40).

Co se síly obléhacích strojů týče, dokonalý příklad je obléhání Tyre Alexandrem Velikým v roce 332 př. n. l. Tehdy se prokázalo, že i jednoduché katapulty označované jako lithoboloi (I.27, I.82) jsou schopné velice rychle pobořit jak věže, tak samotné hradební zdi, a to na efektivní vzdálenost kolem 200 m (Nossov 2009, 40).

Střelecké věže, co se začaly objevovat po roce 325 př. n. l. byly už celkově mnohem mohutnější a postavené z kvalitnějších materiálů obvykle pevnějších a skvěle upravených bloků kamene. Příklady těchto struktur jsou vidět například v Efezu nebo na Knidu (Nossov 2009, 41). Celkově obránci potřebovali přistoupit na mnohem agresivnější postup. Jednou z novinek byly střelecké věže vystupující v kruhovém tvaru ze samotných hradeb. Tím si zajistily mnohem větší odolnost vůči odstřelování ze strany útočníků. Veliké množství těchto věží je možné vidět na hradbách Kolofónu (Nossov 2009, 41).

Samotná jižní hradba v Milétu byla postavena již poté, co se Milét ocitl pod vlivem Říma. Je to ukázka toho, jak daleko vývoj fortifikací došel v průběhu Helénismu, který byl plný bojů a obléhání po celém řeckém světě. Zbudování této série věží postavených jako střelecké pozice je nejvíc rozsáhlou defenzivní akcí, která byla v Iónii kdy provedena (Nossov 2009, 41).

K období pozdější antiky nebylo k vypracování nalezeno příliš informací, bude se tedy jednat o poměrně stručný závěr vývoje Iónie. Po nástupu císaře Augusta a transformaci římské republiky na císařství nastalo období míru nazývané jako Pax Romana nebo Augusta. Během tohoto období byla Iónská města poprvé za několik staletí relativně v bezpečí. Defenzivní struktury nebyly tolik zapotřebí a budovaly se zejména monumentální struktury jako jsou například již zmiňované lázně Faustiny nebo Tržní brána v Milétu. Situace v Iónii začala být vážná až ve 3 stol. n. l. kdy začaly nájezdy Gothů (Greaves 2002, 138), což se v Milétu projevilo zbudováním opevnění na trase starších hradeb helénistických. V průběhu pozdní antiky potkal zbytek měst podobný osud jako Milét. Tedy hradby zmenšené na pouhé pevnosti a postupné zmenšování populace (Niewöhner 2008).

6. Závěr

Nálezy rozdílných okruhů městských hradeb z jednotlivých období jsou nesporným důkazem o potřebě obyvatel Milétu chránit se před nebezpečím z vnější. Mezi jednotlivými okruhy hradeb mohly být časové úseky, kdy město nebylo opevněno, nebo bylo jen obehnáno hradbami staršími. V takovém případě pak opevnění reflektuje společenskou situaci v Iónii. Například na lýdské nájezdy koncem 7 stol. př. n. l. obyvatelé archaického města reagovaly postavením hradby (Blum 1999, 53), která následně zabránila vyplnění města. Podle aktuálního stavu poznání fortifikací z této éry je ale velice pravděpodobné, že se jednalo pouze o hradební zeď oddělující poloostrov od pevniny a uzavírala pouze akropoli na Kalabaktepe, která byla jakožto centrum města a sídlo elity chráněna vlastní hradbou. Dá se tedy říci, že byly postaveny hradby na míru hrozícímu nebezpečí. Stejně tak později v polovině 6 stol. př. n. l. v reakci na hrozbu Polykrata a jeho flotily, kdy už hrozilo i nebezpečí z moře, které se promítlo i do obnovení okruhu hradeb, tentokrátě podél celého pobřeží, a to v takové blízkosti, aby nebylo možné se vylodit a přeskupit mimo dosah obránců (Blum 1999, 53). Tyto opevnění se na základě nálezů zdají být bez systematicky rozmístěných fortifikačních prvků jako jsou věže nebo bastiony. Samozřejmě je tu otázka věže na Kaletepe, která je sice Gerkanem spojována s druhým archaickým okruhem hradeb, ale její datace není jistá. I kdyby se jednalo skutečně o archaickou věž, tak to prokazuje existence těchto prvků jen v konkrétních bodech zájmu jakožto vyztužení obraných sil ať už se jedná o brány nebo ochranu přístavu či vybíhajících úseků hradeb.

Možná interpretace archaického opevnění je tedy následující: První hradby byly postaveny jako reakce na nebezpečí z pevniny a omezovaly se pouze na menší okruh kolem Kalabaktepe a od něj směrem na východní pobřeží. Druhý okruh je mladší a byl postaven kolem celého poloostrova, a to včetně Humeitepe, přestože tento vrh nebyl osídlen (Blum 1999, 55-56). Zesilující fortifikační prvky jsou pak pravděpodobné spíše v konkrétních bodech zájmu, než jak tomu bylo u předchozích hradeb z LBA anebo pozdějších klasicko-helénistických, které znovu obsahovaly pravidelně rozmístěné věže.

Na základě těchto zjištění se tedy zdá, že hradby nebyly minimálně pro Milét v době archaické stavěné jako ukázka síly (narozdíl od hradeb Phokaii, které měly působit okázale) ale spíše z důvodu jejich nutnosti pro přežití města, a to až do jejich poboření v roce 494. př. n. l.

Otázka klasických hradeb je komplikovaná a názory na jejich dataci se různí. Jejich existence se tedy dá s jistotou určit pouze do období mezi lety 479 a 411-402 př. n. l. Tento okruh hradeb se na základě archeologických nálezů táhl po stejné trase jako druhý archaický okruh. Jedinou

výjimkou bylo pouze vyloučení původní akropole, (možná z důvodů jejího znesvěcení ze strany Peršanů?) která se tak ocitá mimo zástavbu města. Další doložená fáze opevnění je až doba na přelomu 2 až 1 stol. př. n. l. která byla postavena jakožto důsledek graduujících konfliktů mezi nástupci velkých helénistických říší. Tyto hradby mimo jiné reflektují značný vojensko-technický vývoj co se vedení války a obléhání týče (Nossov 2009, 41). Jsou tedy vybaveny pravidelně rozmístěnými věžemi, které sloužily jako střelecké pozice, umožňující tak obránců aktivní defenzivu. Situace se uklidnila po nástupu římského impéria, kdy nastalo období míru „Pax Romana“. V průběhu tohoto období nebylo hradeb zapotřebí a původní helénistický okruh hradeb, byl do jisté míry začleněn do zástavby města, například v prostoru divadla.

Potřeba ochrany hradebních zdí znovu nastala až ve 3 stol. n. l., kdy byl region Ionie znovu pod náporom nájedníků, tentokrát ze strany Gothů. Následně na konci antiky je patrný jistý úpadek celé oblasti, a to jak na základě uzavírání zálivu sedimenty, tak narůstajícím tlakem Arabů, to se reflektuje i do topografie Milétu, jehož opevněná plocha se stahuje pouze do prostoru mezi divadlem a tržní bránou (Niewohner 2008, 200-1). Jestli bylo osídlení situované i jižněji od těchto hradeb je předmětem případně diskuse.

7. Seznam použité literatury

ASLAN, C. 2013: City and Citadel at Troy from the Late Bronze Age through the Roman period. Cities and Citadels in Turkey from the Iron Age to the Seljuks. Ed. Scott Redford and Nina Ergin.

BLUM, I. 1999: Milet 1996-1997. Die Stadtmauern von Alt-Milet. Ergebnisse des Surveys 1996 und 1997, AA 1999/1, 53-76.

BRÜCKNER, H.- et al. 2016: Life cycle of estuarine islands — From the formation to the landlocking of former islands in the environs of Miletos and Ephesos in western Asia Minor (Turkey), Journal of Archaeological Science: Reports.

<http://dx.doi.org/10.1016/j.jasrep.2016.11.024>

BUMKE, H – TANRIÖVER, A. 2017: Der Hafen am Humeitepe in Milet. Ergebnisse der Ausgrabungen 2011, AA, 2, 123-177.

COBET, J. 1997: Die Mauern sind die Stadt. Zur Stadtbefestigung des antiken Milet, AA 1997/2, 249-284.

COBET, J. 2007: *Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme*. Mainz.

COOK J. 1959: II. The history of Old Smyrna. *The Annual of the British School at Athens*, 53, 9-34.

GERKAN, A. VON. 1935: Die Stadtmauern. Mit epigraphischem Beitrag von A. Rehm, Milet 2, 3. Berlin.

GORMAN, V. B. 2002: Milesian Decrees of Isopoliteia and the Refoundation of the City, ca. 479 B.C.E., in: V. B. Gorman – E. W. Robinson (Hrsg.), *Oikistes. Studies in Constitutions, Colonies, and Military Power in the Ancient World. Offered in Honor of A. J. Graham*. Leiden, 181-193.

GREAVES, A.M 2002: *Miletos : Archaeology and History*. London: Routledge.

GRAVES, A. M. 2003: MILETUS (I) V. B. Gorman: *Miletos: The Ornament of Ionia. A History of the City to 400 B.C.E.* . Pp. viii + 304, maps. Ann Arbor: University of Michigan Press.

GREAVES, A.M. 2010: *The Land of Ionia*. Chichester.

GRAEVE, V. VON: 1996: Zu den Hafenzlöwen von Milet, in: F. Blakolmer (Hrsg.), *Fremde Zeiten, Festschrift für Jürgen Borchhardt zum sechzigsten Geburtstag am 25. Februar 1996* dargebracht von Kollegen, Schülern und Freunden 1. Wien, 317-327.

HILL, D. 2017: Conceptualising inter-regional relations in Ionia and central west Anatolia from the Archaic to the Hellenistic Period. *Bordered Places Bounded Times Cross-Disciplinary Perspectives on Turkey*. British Institute at Ankara Monograph 51, 85–97.

HERDA, A.- MÜLLENHOFF, M. 2015: Der Löwenhafen von Milet - eine geoarchäologische Fallstudie. *Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean from Antiquity to the Byzantine Period: Recent Discoveries and Current Approaches*, Istanbul, 30.5.-01.06.2011 (Byzas 19) (Istanbul 2014) Vol. II, p. 773-806.

KLEINE, J. 1979: Milet. Bericht über die Arbeiten im Südschnitt an der hellenistischen Stadtmauer 1968 – 1973, *IstMitt* 29, 109-159.

KLEINE, J. 1980: *Führer durch die Ruinen von Milet, Didyma und Priene*. Ludwigsburg: Karawane-Verlag.

LANG, F. 1996: *Archaische Siedlungen in Griechenland*. Berlin, 198-217.

MANER, Ç. 2012: *Corbelled Vaults in Hittite and Mycenaean Fortification Architecture*, Soma.

MANER, Ç. 2012: *A Comparative Study of Hittite and Mycenaean Fortification Architecture*, in: N. Chr. Stampolidis, A. Kanta, A. Giannikouri, Athanasia, *The Earthly, Celestial, and the Underworld in the Mediterranean from the Late Bronze Age and the Early Iron Age*, 56-66.

MANER, Ç. 2017: *Fortification architecture of Late Bronze Age Anatolia: Where are the borders?* In Baysal E. & Karakatsanis L. (Eds.), *Bordered Places - Bounded Times: Cross-Disciplinary Perspectives on Turkey* (pp. 73-84). London: British Institute at Ankara.

MALLWITZ, A. 1959: *Die Ausgrabungen beim Athena-Tempel in Milet 1957 IV. Zur mykenischen Befestigung von Milet*, *IstMitt* 9/10, 67-76.

MALLWITZ, A. 1959: *Die Ausgrabungen beim Athena-Tempel in Milet 1957 V. Eine Kultstätte im Athenaheiligtum*, *IstMitt* 9/10, 76-85.

MATTHEWS, H. 2014: *Greco-Roman cities of Aegean Turkey. History, archaeology, architecture*. Istanbul.

MELLINK, M. 1991: 'Archaeology in Anatolia'. *American Journal of Archaeology* 95: 123–53.

MULLER, J. 1755: *A treatise containing the practical part of fortification In four parts. ... Illustrated with twenty eight copper plates. ..* London : printed for A. Millar

MÜLLENHOFF, M.- HERDA, A. – BRÜCKNER, H.: 2014: On the Lion Harbour and other Harbours in Miletos: recent historical, archaeological, sedimentological, and geophysical research. *Proceedings of the Danish Institute at Athens* 7, 49-103.

MÜLLER-WIENER, W. – WEBER, B. F. 1985: Milet 1983 – 1984. *Arbeiten im Stadtgebiet, IstMitt* 35, 15-38.

NIMEIER, W.D. 1998: The Mycenaean in Western Anatolia and the Problem of the Origins of the Sea Peoples, in: S. Gitin – A. Mazar – E. Stern (Hrsg.), *Mediterranean Peoples in Transition: 13th to early 10th Centuries BC; in Honor of Professor Trude Dothan (Jerusalem 1998)* 17-65

NIEWÖHNER, P. 2008: Sind die Mauern die Stadt? Vorbericht über die siedlungsgeschichtlichen Ergebnisse neuer Grabungen im spätantiken und byzantinischen Milet. *AA*. 181-201.

NIEWÖHNER, P. 2014: MİLET 2013 YILI ÇALIŞMALARI. KAZI SONUÇLARI *TOPLANTISI* 36/2, 36(2), 617–632.

NIEWÖHNER, P. 2016: In: *Städte im lateinischen Westen und im griechischen Osten zwischen Spätantike und Früher Neuzeit*, Elisabeth Gruber, Mihailo Popovic, Martin Scheutz, Herwig weigl, Wien (Böhlau Verlag), 63-78.

OWENS, E. J. 1991: *The City in the Greek and Roman World*. London: Routledge.

ROOSEVELT, C.H.- LUKE, C. – ÜNLÜSOY, S.- ÇAKIRLAR, C. – MARSTON, J.M. - O'GRADY, C.R. – PAVÚK, P. – PIENIAZEK, M. – MOKRIŠOVÁ, J. - SCOTT, C.B.- SHIN, N.- SLIM, F.G. 2018: Exploring Space, Economy, and Interregional Interaction at a Second-Millennium B.C.E. Citadel in Central Western Anatolia: 2014–2017 Research at Kaymakçı." *American Journal of Archaeology* 122, no. 4, 645-88.

SENF, R. 1997: Milet 1994 - 1995. Die Ostterrasse des Kalabaktepe. Unter Mitarbeit von M. Kerschner, AA 1997/2, 120-122.

SENF, R. 1997: Milet 1994 - 1995. Das Wohnviertel am Südhang des Kalabaktepe. Unter Mitarbeit von B. Hürmüzlü und F. Songu, AA 1997/2, 118-120.

SENF, R. 1997: Milet 1994 - 1995. Die Grabungen auf dem Gipfelplateau des Kalabaktepe 1995. Unter Mitarbeit von B. Hürmüzlü und F. Songu, AA 1997/2, 122-124.

SENF, R. 2012: Milet. Eine Metropole des archaischen Ioniens, in: J. Oberste (ed.): *Metropolität in der Vormoderne – Konstruktionen urbaner Zentralität im Wandel*. Regensburg, 35–58.

SCHIERING, W. 1959: Die Ausgrabung beim Athena-Tempel in Milet 1957 I. Südabschnitt, *IstMitt* 9/10, 4-30

SCHNEIDER, C. 1997: Grabungen an der Stadtmauer 1995, AA 1997, 134-136.

SCHWERDT, N. – KRUIP, M. 2013: Die Aufgabe der Faustinathermen als terminus post quem für den Bau der byzantinischen Stadtmauer, AA 2013/2 186-189.

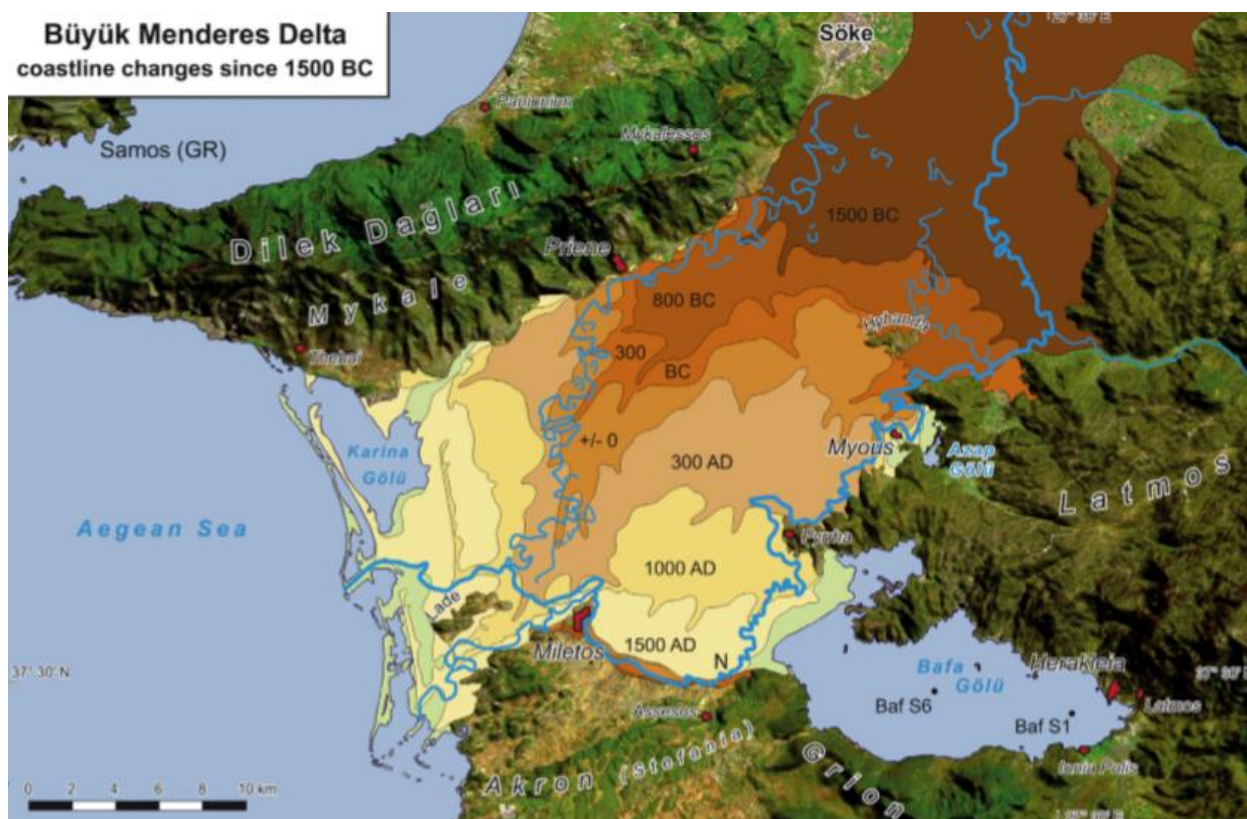
THOMAS, C.G. – DREWS, R. 1993: *The End of the Bronze Age: Changes in Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C.* Princeton,

VOIGTLÄNDER, W. 1975: Die mykenische Stadtmauer in Milet und einzelne Wehranlagen der späten Bronzezeit, IstMitt 25, 17-34.

8. Seznam obrazové přílohy

- obr. 1 zánášení zálivu v deltě řeky Meander sedimenty (podle Müllenhoff 2005, 214 fig. 56)
- obr. 2 satelitní snímek lokality z výrazně viditelným tvarem poloostrova (Podle google maps)
- obr. 3 vývoj tvoření milétského poloostrova (podle Bruckner 2016, 10, fig 8)
- obr. 4 pozůstatky římského divadla u vrchu Kaletepe (Podle Greaves 2002, 131, fig 4.1)
- obr. 5 plán prostoru římského divadla s byzantskou citadelou (podle Niewohner 2015, 76, fig. 13)
- obr. 6 lázně Faustiny (podle Greaves 2002, 138, fig. 4.3)
- obr. 7 osady v blízkosti Milétu v LMIA (podle Greaves 2002, 49, fig. 2.1)
- obr. 8 stav výzkumu v oblasti chrámu Athény (podle Mallwitz 1959/60, Beilage 1)
- obr. 9 plán městských hradeb z LBA (Podle Mallwitz 1959/60)
- obr. 10 rekonstrukce městských hradeb z LBA (Podle Mallwitz 1959/60)
- obr. 11 nálezy v prostoru bastionu B2 (podle Mallwitz 1959/60)
- obr. 12 úsek hradební zdi mezi bastiony B2 a B3 (podle Mallwitz 1959/60)
- obr. 13 kresebná rekonstrukce opevnění Tírinsu (Podle Nossov 2004, 34)
- obr. 14 ukázka kasematové hradby z Bogazköy (Podle Greaves 2002, 62, fig. 2.4)
- obr. 15 porovnání milétské hradby s opevněním v Yerkapi (podle Maner 2017, 79, fig. 6.5 a 6.6)
- obr. 16 rekonstrukce části bastionu (podle Mallwitz, 1959/60, 74, fig. 2)
- obr. 17 oválné struktury z geometrického období (podle Kleine 1979, 117, fig. 4)
- obr. 18 jednotlivé chrámy v době archaické (Podle Greaves 2002, 83, fig. 3.5)
- obr. 19 východní ze dvou lvů umístěných ve lvím přístavu (podle Bruckner 2014, 56, fig. 7)
- obr. 20 odhalené městské hradby na Kalabaktepe (podle Greaves 2002, 87, fig. 3.7)
- obr. 21 mapa Milétu zobrazující jednotlivé okruhy hradeb (podle Niewohner 2008, 183, fig. 1)
- obr. 22 nalezená brána k východnímu přístavu Humeitepe (Podle Bumke 2011, 134, fig. 15)
- obr. 23 jiný pohled na bránu nalezené u Humeitepe (podle Bumke 2011, 134, fig. 14)
- obr. 24 nákres zachycující jednotlivé bloky brány na Humeitepe (podle Bumke 2011, 136, fig. 18)
- obr. 25 plánek brány na Humeitepe (podle Bumke 2011, 140, fig. 31)
- obr. 26 úsek Gothských hradeb nalezený na Humeitepe (podle Bumke 2011, 127, fig. 5)
- obr. 27 jižnější polovina úseku Gothských hradeb na Humeitepe (podle Bumke 2011, 128, fig. 6)
- obr. 28 viditelná podlaha domu pod Gothskou hradbou na Humeitepe (podle Bumke 2011, 130, fig. 12)
- obr. 29 mapa ukazující opevněné lokality Anatólie v průběhu LBA (podle Maner 2017, 75, fig. 6)
- obr. 30 plánek citadely v Troji VI (podle Aslan 2013, 8, fig. 1)

9. Obrazová příloha

Obr. 1 zánášení zálivu v deltě řeky Meander sedimenty (podle Müllenhoff 2005, 214 fig. 56)

Obr. 2 satelitní snímek lokality z výrazně viditelným tvarem polostrova (Podle google maps)

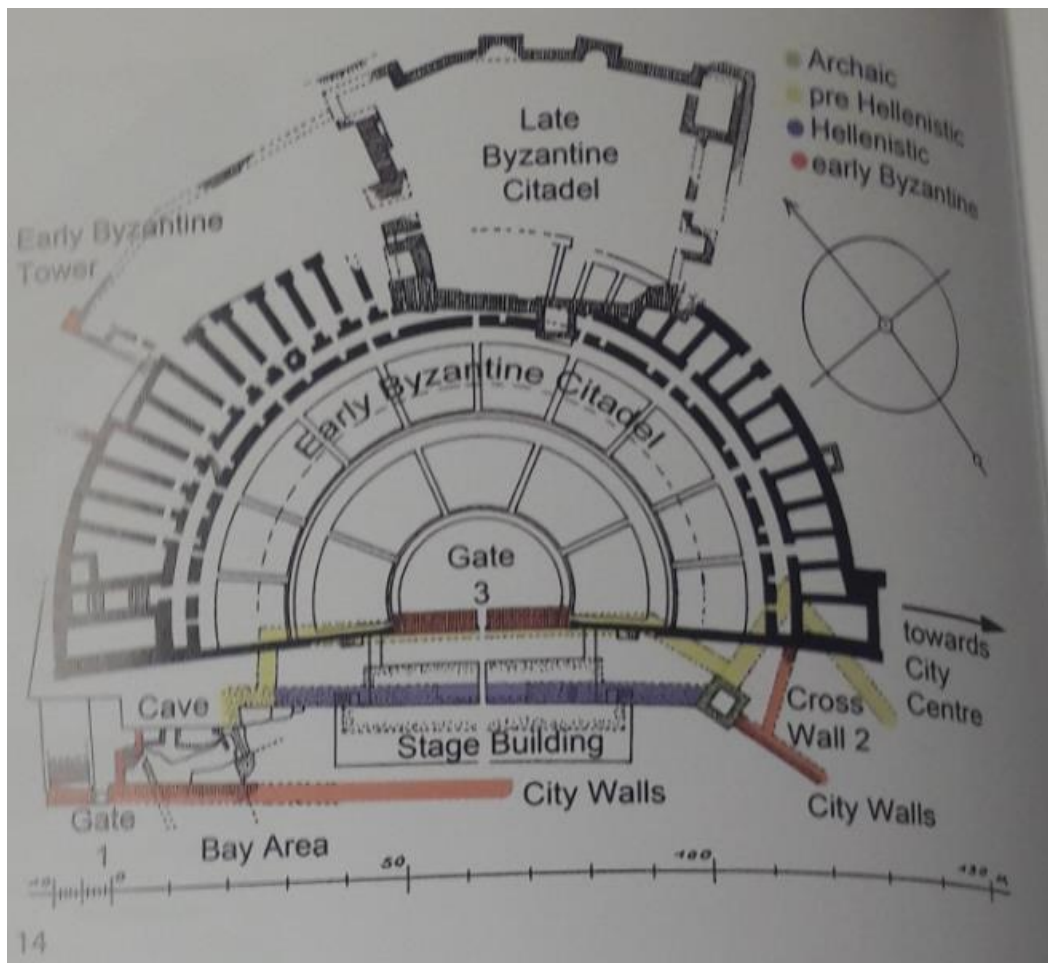
Miletos in the Hellenistic-Roman period
Shoreline changes between 2500 BC and 300 AD

obr. 3 vývoj tvoření milétského poloostrova (podle Bruckner 2016, 10, fig. 8)

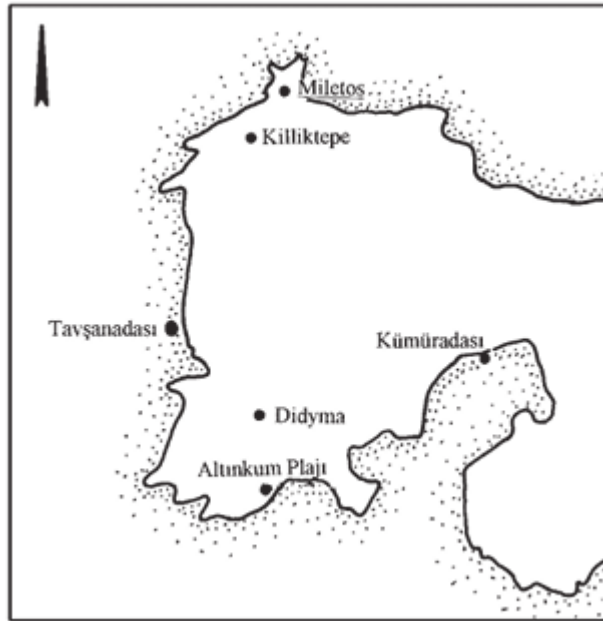
obr. 4 pozůstatky římského divadla u vrchu Kaletpe (Podle Greaves 2002, 131, fig. 4.1)

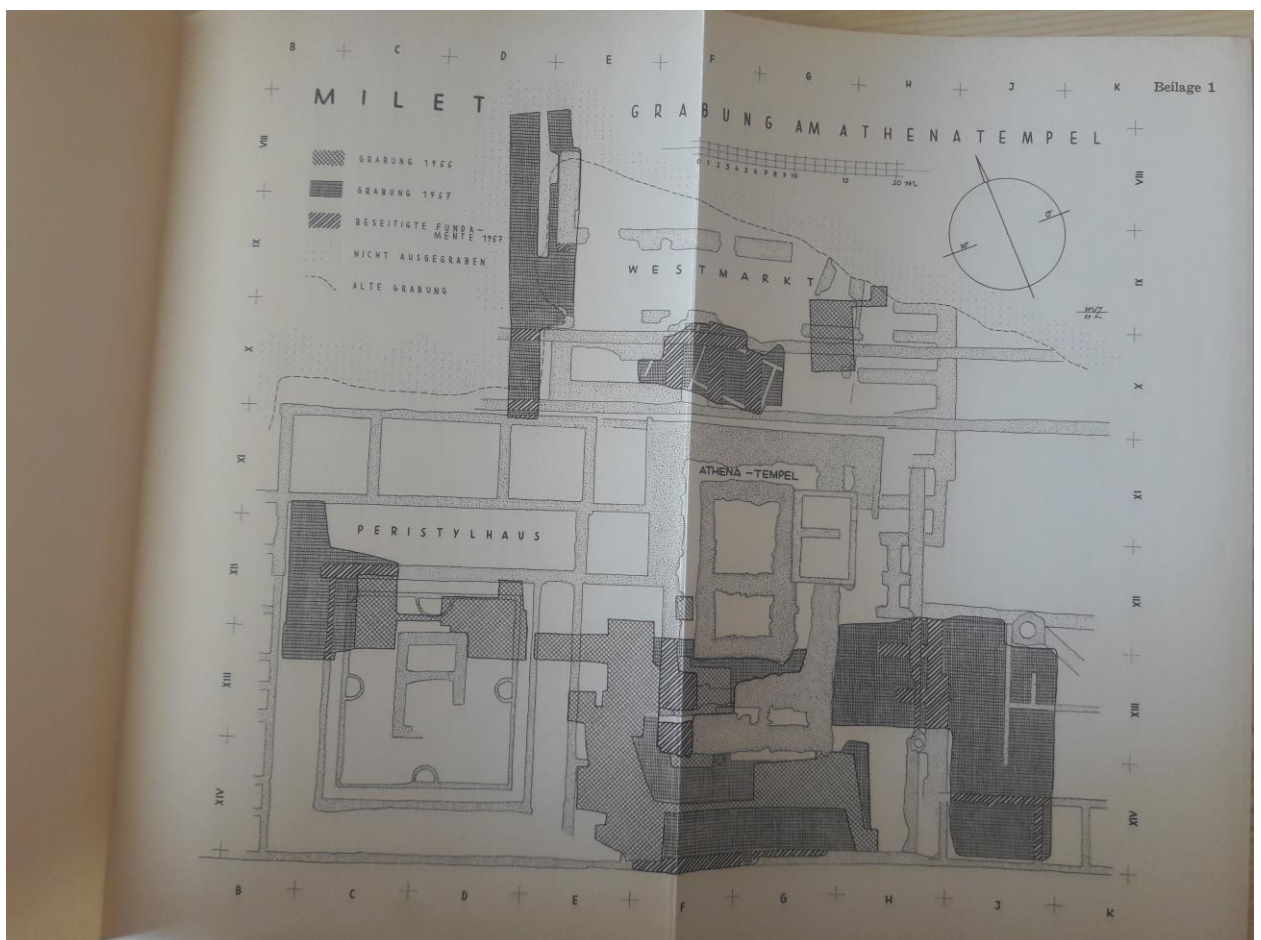
obr. 5 plán prostoru římského divadla s byzantskou citadelou (podle Niewohner 2015, 76, fig. 13)

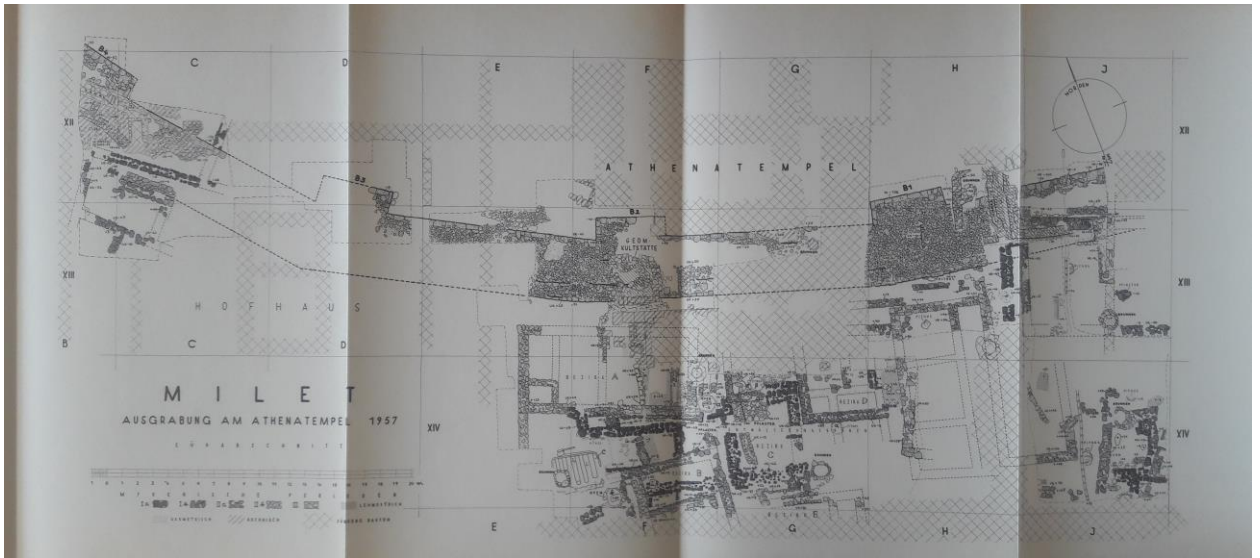
obr. 6 lázně Faustiny (podle Greaves 2002, 138, fig. 4.3)

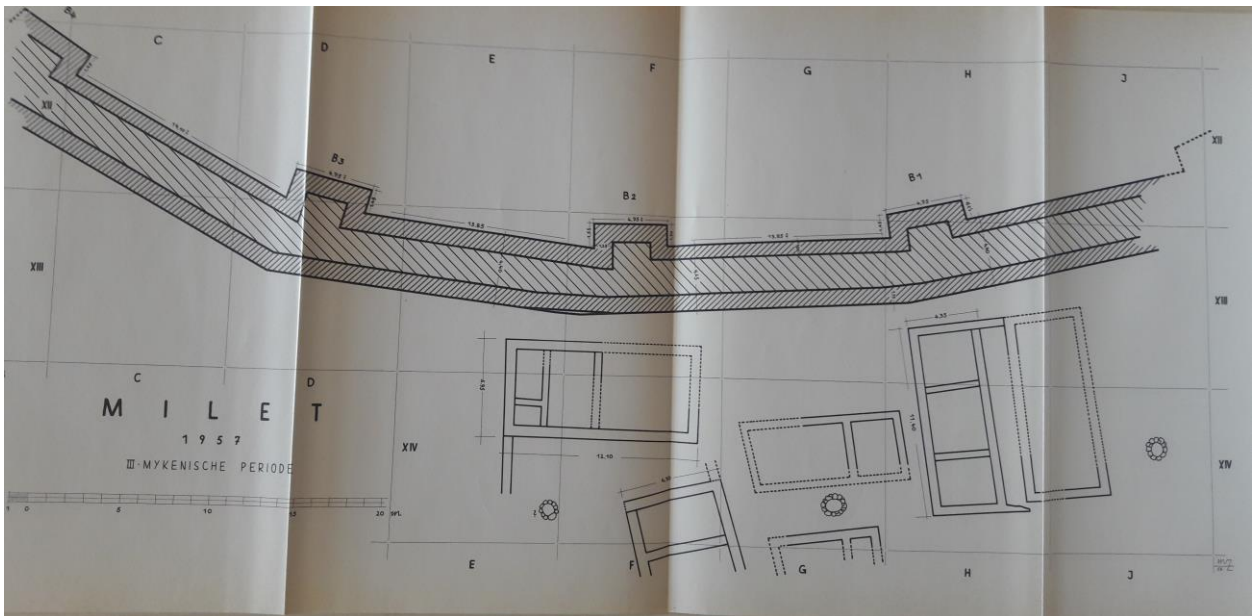
Obr. 7 osady v blízkosti Milétu v LMIA (podle Greaves 2002, 49, fig. 2.1)

obr. 8 stav výzkumu v oblasti chrámu Athény (podle Mallwitz 1959/60, Beilage 1)

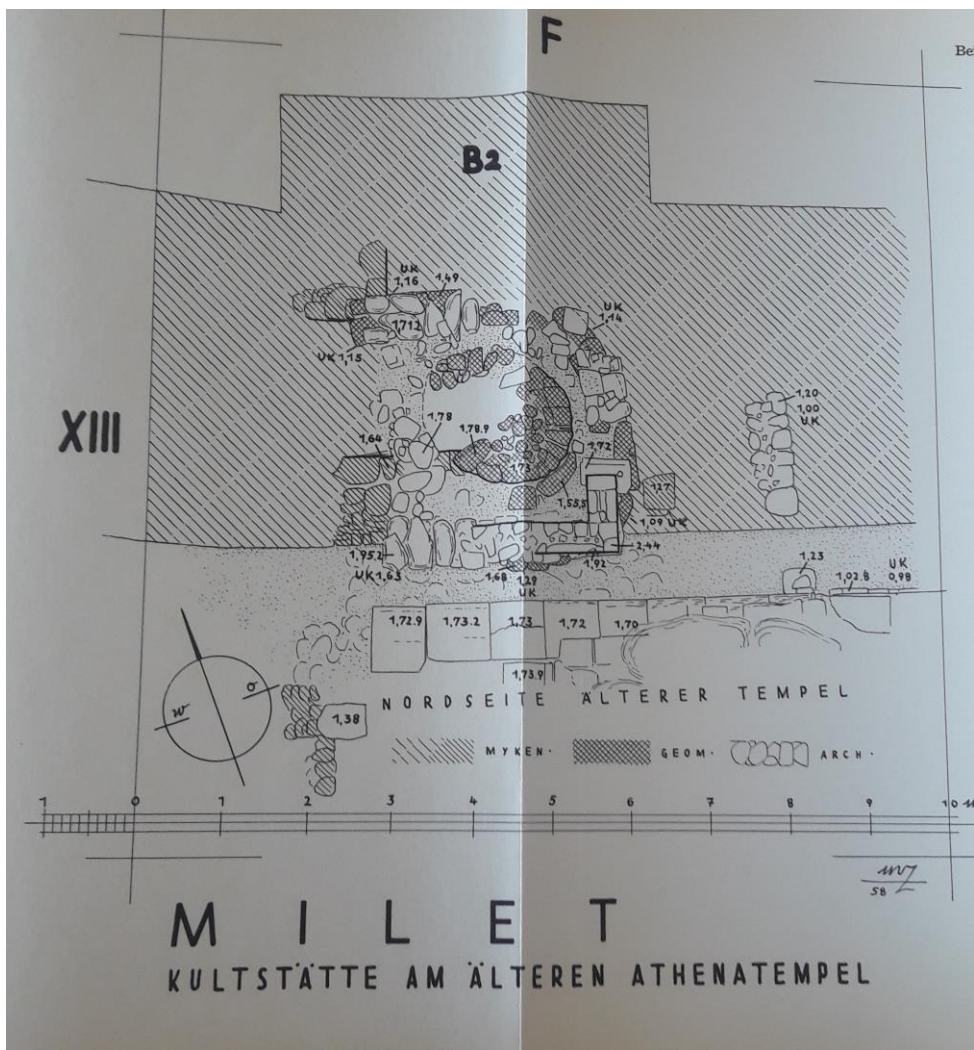

obr. 9 plán městských hradeb z LBA (Podle Mallwitz 1959/60)

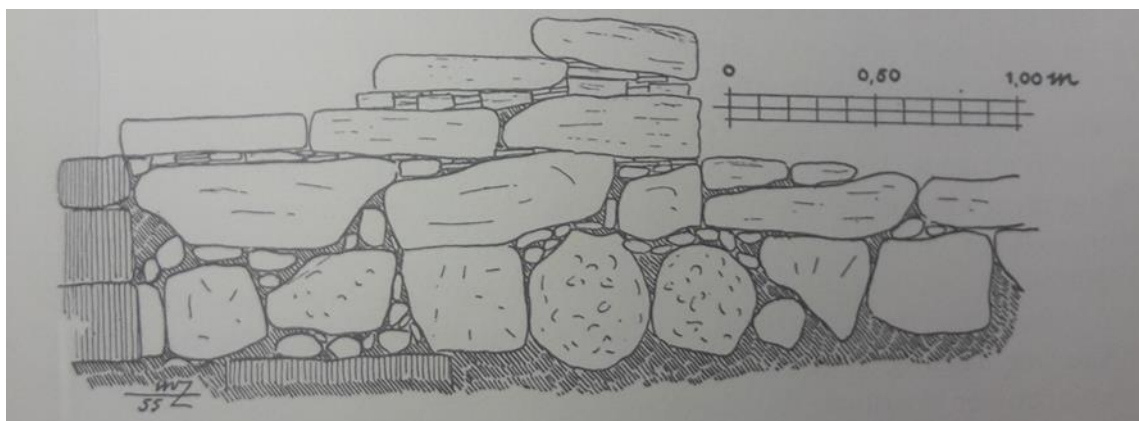

obr. 10 rekonstrukce městských hradeb z LBA (Podle Mallwitz 1959/60)

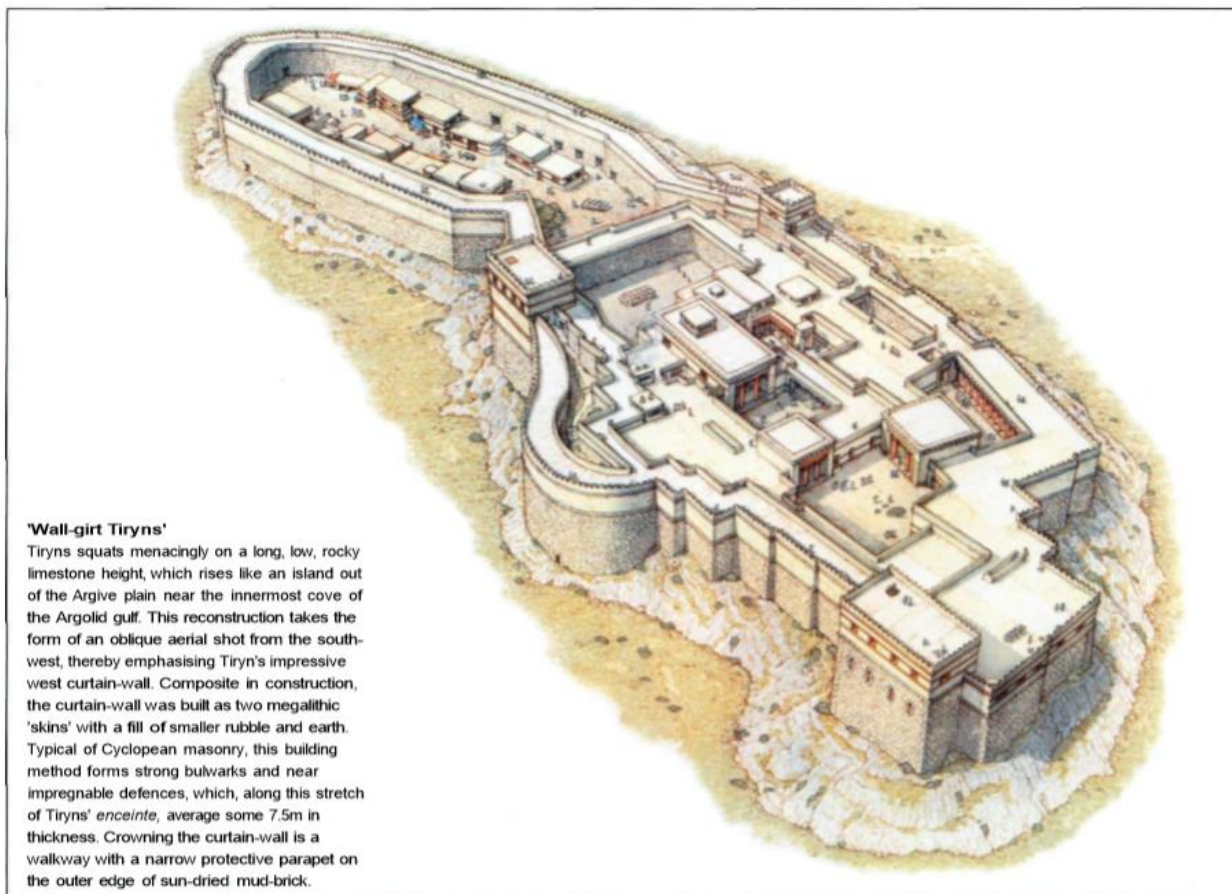

Obr. 11 nálezy v prostoru bastionu B2 (podle Mallwitz 1959/60)

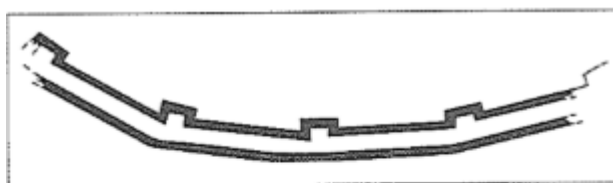
Obr. 12 úsek hradební zdi mezi bastiony B2 a B3 (podle Mallwitz 1959/60)

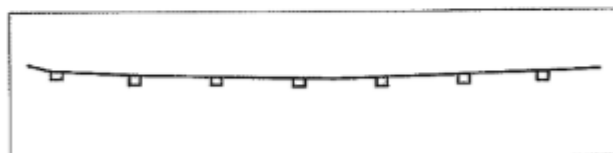
obr. 13 kresebná rekonstrukce opevnění Tírynsu (Podle Nossov 2004, 34)

obr. 14 ukázka kasematové hradby z Bogazköy (Podle Greaves 2002, 62, fig. 2.4)

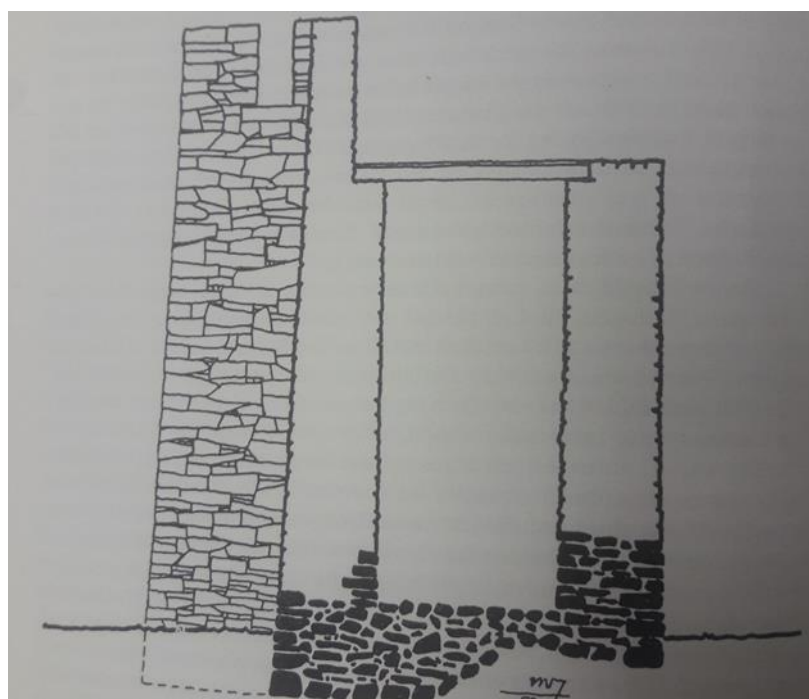

Fig. 6.5. Fortification of Milet VI (after Mallwitz 1959–1960: Appendix 5).

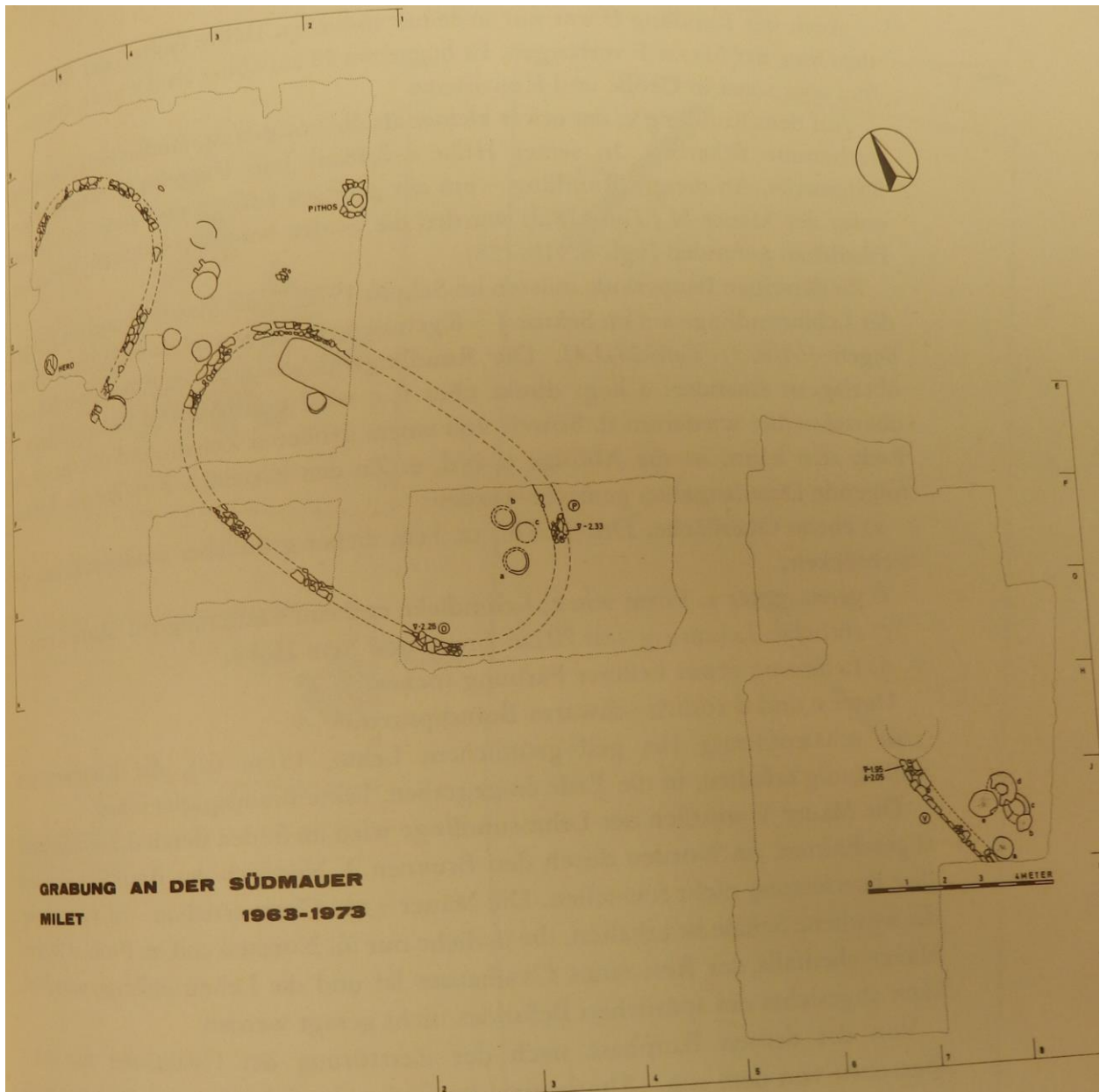

Fig. 6.6. Second fortification wall in front of the main casemate wall on top of Yerkapı, Hattuša (after Puchstein 1912: 51).

Obr. 15 porovnání milétské hradby s opevněním v Yerkapı (podle Maner 2017, 79, fig. 6.5 a 6.6)

Obr. 16 rekonstrukce části bastionu (podle Mallwitz, 1959/60, 74, fig. 2)

Obr. 17 oválné struktury z geometrického období (podle Kleine 1979, 117, fig. 4)

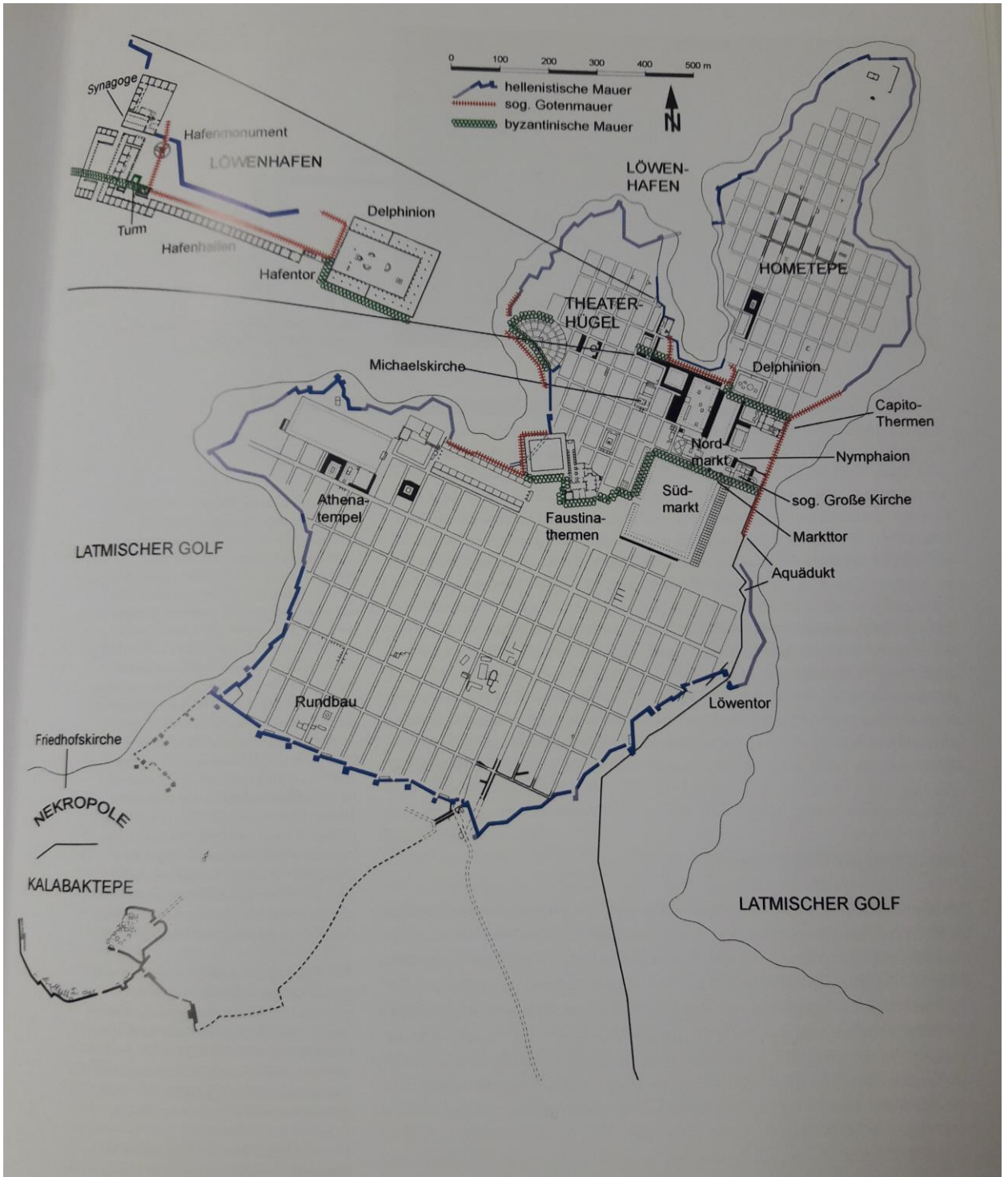
Obr. 18 jednotlivé chrámy v době archaické (Podle Greaves 2002, 83, fig. 3.5)

Obr. 19 východní ze dvou lvů umístěných ve lvím přístavu (podle Bruckner 2014, 56, fig. 7)

Obr. 20 odhalené městské hradby na Kalabaktepe (podle Greaves 2002, 87, fig. 3.7)

obr. 21 mapa Milétu zobrazující jednotlivé okruhy hradeb (podle Niewohner 2008, 183, fig. 1)

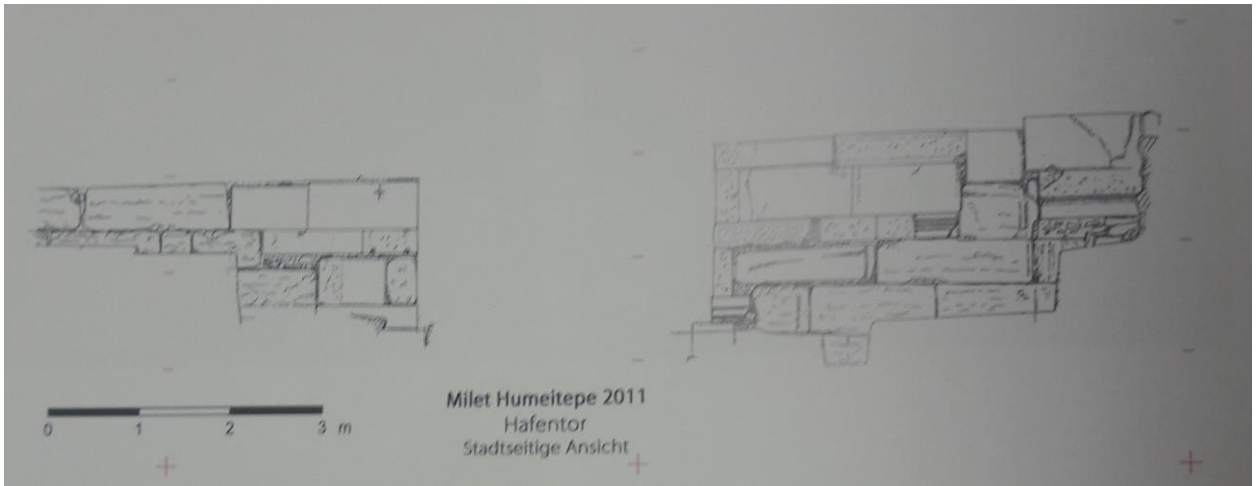

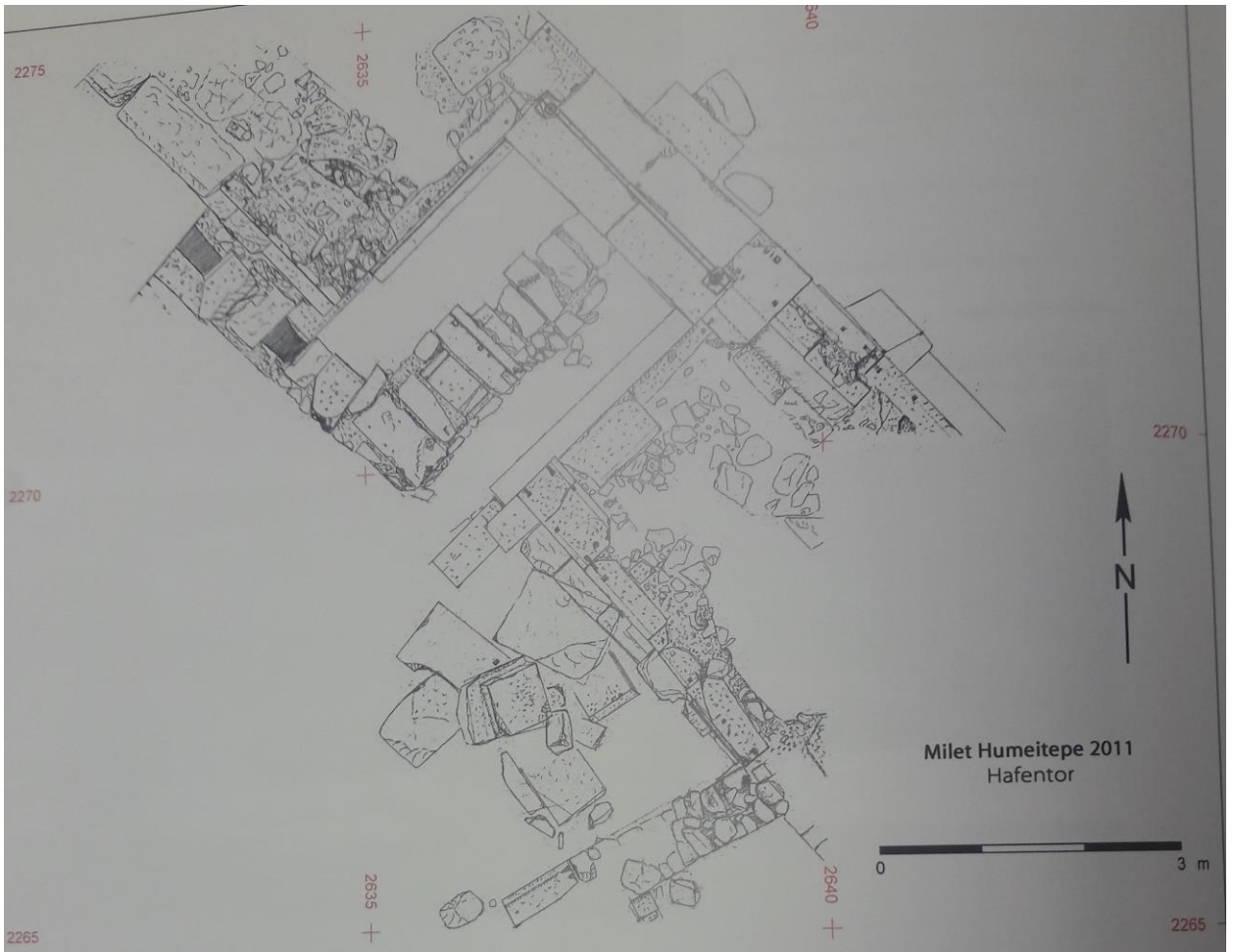
obr. 22 nalezená brána k východnímu přístavu Humeitepe (Podle Bumke 2011, 134, fig. 15)

obr. 23 jiný pohled na bránu nalezené u Humeitepe (podle Bumke 2011, 134, fig. 14)

obr. 24 nákres zachycující jednotlivé bloky brány na Humeitepe (podle Bumke 2011, 136, fig. 18)

obr. 25 plánek brány na Humeitepe (podle Bumke 2011, 140, fig. 31)

obr. 26 úsek Gothských hradeb nalezený na Humeitepe (podle Bumke 2011, 127, fig. 5)

obr. 27 jižnější polovina úseku Gothských hradeb na Humeitepe (podle Bumke 2011, 128, fig. 6)

obr. 28 viditelná podlaha domu pod Gothskou hradbou na Huneitepe (podle Bumke 2011, 130. fig. 12)

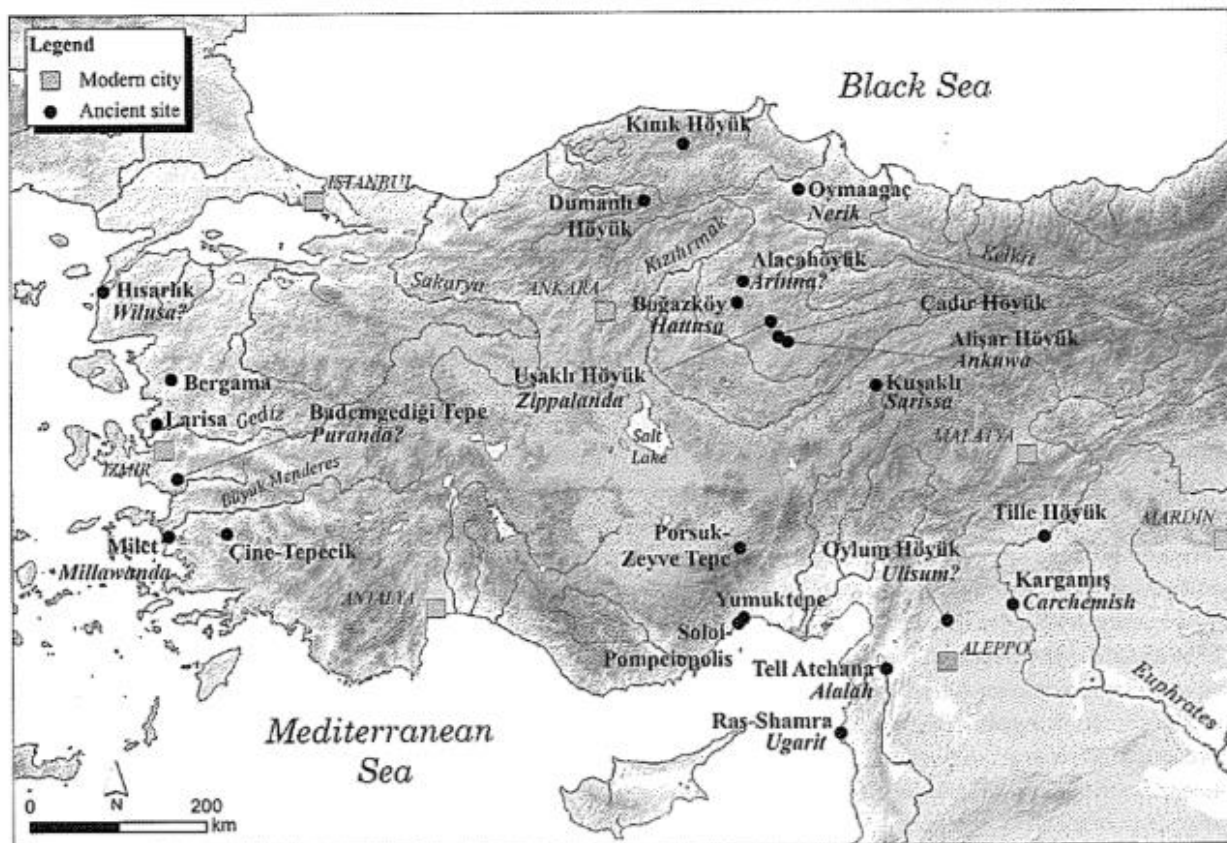
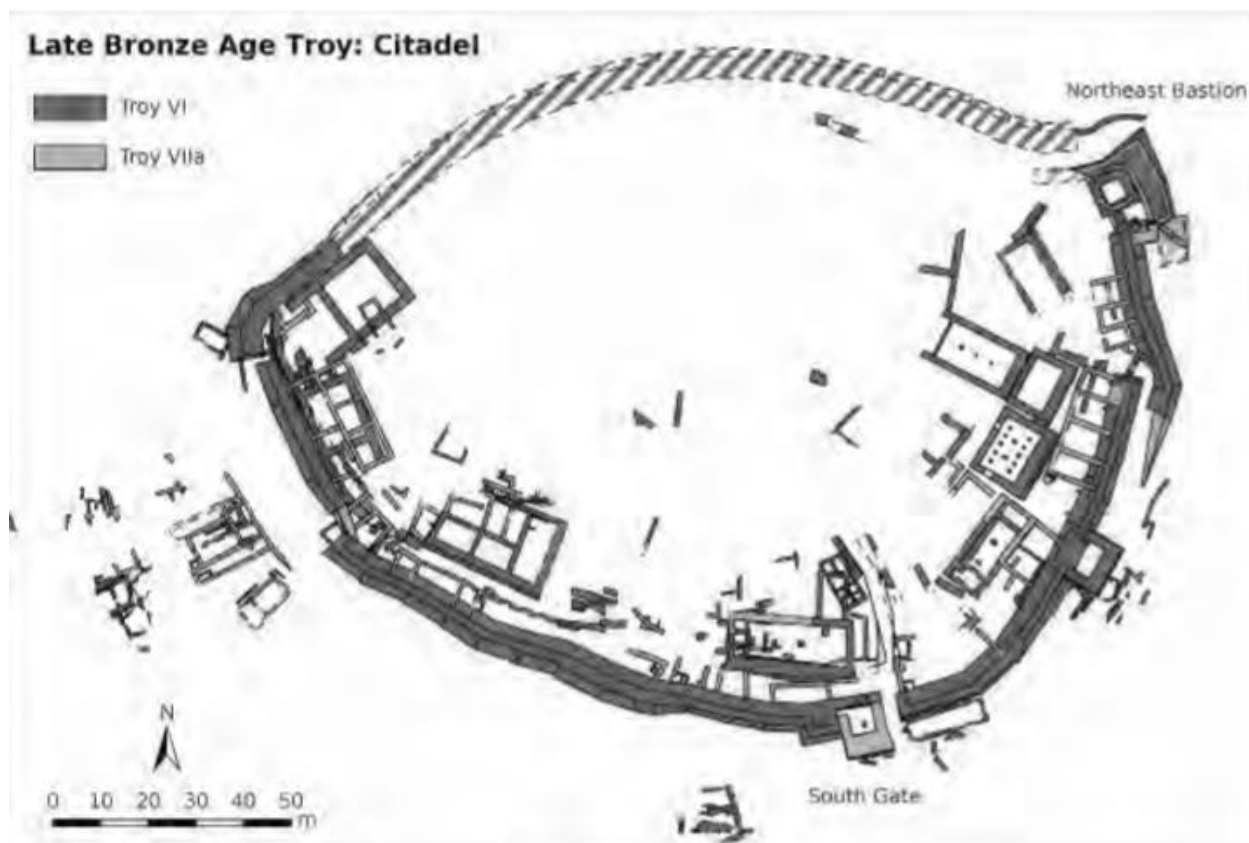

Fig. 6.1. Map showing the fortified sites of Late Bronze Age Anatolia (by Ç. Maner and M. Massa).

obr. 29 mapa ukazující opevněné lokality Anatólie v průběhu LBA (podle Maner 2017, 75, fig. 6)

obr. 30 pláněk citadely v Troji VI (podle Aslan 2013, 8, fig. 1)